

בית משפט של אישה אחת: סיפורה של נחמה פוחצ'בסקי כהיסטוריה מקומית של נשים (ראשון לציון, 1889-1934)

יפה ברלוביץ*

א. הקדמה

מאמר זה מבקש להתחקות אחר פעילותה המשפטית¹ של נחמה פוחצ'בסקי (1869-1934), כחלק בלתי נפרד ממאבקה הציבוריים לשוויון מעמדה וזכויותיה של האישה בארץ ישראל של העליות הראשונות.

פוחצ'בסקי – איכרה, סופרת² ומנהיגת נשים – לא הייתה בעלת השכלה משפטית, לא כללית וכמובן לא יהודית. בניגוד לכל גבר יהודי, שהייתה לו האפשרות ללמוד דף גמרא ולהתוודע אל הדיון ההלכתי (שלא לדבר על פסיקותיהם וחידושיהם של רבנים ודיינים לדורותיהם), היא הייתה מנועה מכך מעצם היותה אישה. מאידך גיסא קיבלה השכלה רוסית

* יפה ברלוביץ היא פרופסור מן המניין, המחלקה לספרות עם ישראל, אוניברסיטת בר אילן; ויו"ר האגודה הישראלית ללימודים פמיניסטיים וחקר המגדר. תודותי לרות ארבל, נכדתה של נחמה פוחצ'בסקי, שכל השנים יידעה אותי בדוקומנטים ובסיפורים שבעל פה, ולולא אלה לא יכולתי להיערך למאמר זה; וכן לטלי אבישי, בתה של רות, שסייעה באמצעים טכנולוגיים תקשורתיים ופרצה את הדרך לפרוטוקולים החסויים, ולבתי לשם, ראש מדור ארכיוניים מוסדיים, הארכיון הציוני המרכזי בירושלים – על עזרתה הברוכה.

1 בעשורים הראשונים של המאה הקודמת עדיין לא הוקמה במושבות העלייה הראשונה מערכת משפטית מקצועית, אבל בשל הצורך הקיים והמידי פעלו בהן בתי משפט עממיים מקומיים (כפי שנדון בכך בהמשך). מובן שהגברים מילאו את כל תפקידי השיפוט, אלא שבשנות העשרה והעשרים שימשה גם נחמה פוחצ'בסקי כשופטת יחידה במושבתה ראשון לציון.

2 פוחצ'בסקי פרסמה שני קבצי סיפורים: ביהודה החדשה (1911), בכפר ובעבודה (1930); כ"ב 2004 התפרסם רומן שלה בכתובים: במדרון: רומן ארצישראלי (אורה נחמה עשהאל ועצמון יניב פוחצ'בסקי עורכים, 2004).

ועברית, חזיון לא שגור באותם ימים. תחילה למדה בגימנסיה רוסית, אך בשל הצטיינותה והפרסים שבהם זכתה, חשש אביה פן תזנח את תרבותה שלה, ולאחר ארבע שנות לימוד הוציאה מהגימנסיה, ושכר לה מורה מיוחד שחינכה ולימדה את השפה והתרבות העברית. מגיל צעיר שלחה ידה בעט סופרים, והחליפה מכתבים עם המשורר הנערץ עליה – י"ל גורדון, שאף שיבח אותם.³

ב-1889 נישאה נחמה למדריך החקלאי יחיאל מיכל פוחצ'בסקי ועלתה לארץ לחיות עמו בראשון לציון – שבע שנים לאחר היווסדה. בשנים מכוונות אלה של המושבה הצעירה, ושל חייה האישיים והמשפחתיים, היא התקשתה להישאר בדלת אמות של אשת איש ואם, ולהשלים עם תשובתה לשאלות ידידים ומשפחה בחוץ לארץ: 'מדוע לא תכתוב מאומה מארץ ישראל', בענותה: 'כאילו לא ידעו גם הם כי אשה עבריה לא נוצרה לכתוב ולברוא רעיונות, כי היא בחושך באה ובחושך תלך'.⁴ פוחצ'בסקי האמינה כי התחייה הלאומית בארץ ישראל היא גם תחייתה של האישה, והנה נוכחה לדעת כי המהפך הלאומי מגולה למולדת אינו כלל מהפך לגבי האישה. המפעל הציוני הוא מפעל גברי, ואילו היא, גם כאן בארץ ישראל המתחדשת, תמשיך לתפקד 'כרברי המשורר הגדול להאשה העבריה': 'תאפי, תבשלי ובלא עת תבולי'.⁵ ואכן כאשר פוחצ'בסקי מאבחנת את הסיטואציה הגברית/ הנשית ב'יישוב החדש', ובעיקר את הדרתן של נשים משיתוף בחיי המושבה, היא פונה לערער על מבנים גבריים מוסכמים אלה ויוצאת לארגן ולהפעיל את קהילת הנשים בראשון לציון לאלטרנטיבה מערכתית ציבורית אחרת: תחילה באגודות וולונטריות שונות להטבעת חותמן על שיפור וקידום המושבה; ולאחר מכן – לשיפור וקידום מעמדן הפוליטי ולשוויון זכויות. לא בכדי היה מאבקן המקומי על זכות הבחירה האקטיבית והפסיבית – המאבק הראשון בארץ שהוכתר בהצלחה רבתי. בדצמבר 1919 יצאו כל נשות המושבה אל הקלפי להצביע, ומספר הקולות הרב ביותר ל'ועד המושבה' נפל בחלקן של שתי נשים: נחמה פוחצ'בסקי ועדינה כהנסקי.⁶

3 נורית גוברין, 'נפ"ש מראשון לציון הומיה', *דבש מסלע*, 115-119 (1989); ראו גם להלן הערה 119.

4 שם, עמ' 126.

5 שם; וכן ראו מאמרה שנכתב טרם עלותה לארץ, והשתתף בפולמוס למען השכלה לנשים: נ' פיינשטיין, 'עוד על דבר הבנות', *המליץ* 29, (גיליון 23), 2-3 (27 בינואר 1889).

6 בתקופת העלייה הראשונה והשנייה היו הנשים במושבות משוללות כל זכויות, וגם אם לקחו חלק שווה בבניית המקום וסבלותיו, נמנעה מהן הזכות הבסיסית לבחור ולהיבחר. עם הצהרת בלפור וההכרזה על הקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל (29 בנובמבר 1917), החלה תסיסה בקרב הנשים בארץ בדרישה לשוויון זכויות (ראו למשל חמדה בן יהודה, 'הגיעה שעתנו', *דואר היום* ב, 30 בספטמבר 1919). 'אגודת הנשים' בראשון לציון יצאה מיד למאבק, וכישיבת הוועד (24 בדצמבר 1917), בנוכחות הגברות פוחצ'בסקי, טרכטנברג ודרובין, נקראה תביעתן בדבר 'זכותנו לבחור בוועד' ו'תנו לנו להיות

כמנהיגת נשים גילתה פוחצ'בסקי מעורבות ואכפתיות לא רק לגבי קבוצת הנשים המאורגנות, ששיתפו אתה פעולה במאבקה, אלא גם לכל קהילת הנשים במושבה הקטנה, אשר החלו לעלות אליה לרגל, לחלוק עמה את מצוקותיהן כנשים וכמשפחה, ולבקש את עצתה והדרכתה. רק להזכיר, כי בתקופה זו שבה אנו עוסקים (תקופת העליות הראשונות) עניין לנו עם נשים מהגרות. המעבר מארץ מוצא לארץ יעד, או נכון יותר 'מארץ נושבת לארץ נידחת', לווה בקשיים להסתגל לא רק ל'מקום' ולאורחותיו, אלא בעיקר לתנאים הסביבתיים הנחשלים והירודים של הספקת מזון, תברואה, רפואה, חינוך וכדומה. במילים אחרות, העלייה לארץ ישראל הייתה בבחינת רזיגנציה בחייה של כל אישה ואם, ולא כל שכן בניהול הבסיסי של משק הבית, המשפחה וגידול הילדים.⁷ קשיים אלה (ובעיקר כשלים משקיים וכלכליים של הבעל החקלאי הלא מיומן) סדקו בחיי המשפחה כמו בחיי החברה, ולא בכדי הורה הציוני הראשון במערך 'תקנון ראשון לציון': 'להשתדל להפריח את אושרה' (של המושבה), 'לדאוג לקיומה', 'להרבות שלום' ו'לקשור האחדות', כדי להשכין אקלים קהילתי ראוי.⁸ אחריות זו לאכפתיות ציבורית, לטוהר מידות ולניהול מערכות יחסים הוגנות בקרב התושבים ומשפחותיהם, מדרבנת את פוחצ'בסקי לחזור ולהשפיע גם בתחום העיסוק המשפטי של פיוס, בירור וגישור.

כפי שנראה להלן, במסגרת-בראשית לאבילית זו של מנהל יישובי, החסר כל תרבות ממשל תקינה ובה בעת מיטלטל בין מורשת החוקה היהודית (הלכה) לבין החוקה המערבית המודרנית, נפרצו חללים מתבקשים והוצעו פתרונות מידיים באמצעות אימפרוביזציות

כמוכס'. תשובתו של דב לובמן, ראש הוועד, הייתה: 'הייתי, הנני ואהיה בעד נתינת זכויות שוות להנשים, אלא בהיות שकेת מעכב זה בעד הבחירות והקרובות – י"ב, ניתן להן זמן מה אחרי כן את מה שהן דורשות והפצות' (פנקס הפרטיכלים האחרונים וזכרון דברים, 18-19). רק לאחר שנתיים, שבהן קיבלה האישה 'זכות דעה' בלבד, אושרה לנשים גם 'זכות בחירה' אקטיבית ופסיבית, ובבחירות שהתקיימו ב-7 בדצמבר 1919 הן יצאו לבחור בהמוניהן. למותר לציין כי השתתפותן המסיבית של הנשים שינתה את מאזן הכוחות האלקטורלי, וממילא את פני הוועד, כיוון שלמקומות הראשונים נבחרו נשים: נחמה פוחצ'בסקי זכתה ב-173 קולות, ועדינה כהנסקי – ב-167 קולות. על כך הוסיף יודילוביץ, בהעירו כי לפי מניין הקולות הייתה אמורה פוחצ'בסקי לשמש ראש ועד המושבה, אך כיוון 'שהשעה הייתה שעת חירום ורבת אחריות, ותמסור נחמה את ההנהלה לידיים שהיו יותר מנוסות בכך'. כלומר פוחצ'בסקי וכהנסקי שימשו רק כחברות הוועד, ראו ראשון לציון: התרמ"ב-1882 – התש"א-1941, 522 (דוד יודילוביץ עורך, 1941).

7 ראו הרצאתי: יפה ברלוביץ, 'אבר-עולה/ אישה-מהגרת: לטיבו של הנרטיב הנשי בספרות העלייה הראשונה', יהודיה נודדת, אישה בהגירה ועלייה (כנס רב תחומי, המרכז לחקר האישה ביהדות, אוניברסיטת בר-אילן, מרץ 2003).

8 דוד יודילוביץ, 'התקנות', בתוך ראשון לציון, לעיל הערה 6, עמ' 155-158, וראו בעיקר תקנות מס' לד, לז, לח.

שונות של בתי משפט לא פורמליים. בחללים אלה חותרת גם פוחצ'בסקי למצוא לה את מקומה, והתפקיד המשפטי שהיא ממלאת פושט צורה ולובש צורה בהתאם לצורך הציבורי, ובעיקר בהתאם לצורך של ציבור הנשים.⁹

להלן אתמקד בכמה מוקדי משפט שבהם היא תורמת ופועלת, אם לבקשת הקהילה ואם ביזמתה שלה. פעילות זו היא תמיד בהתנדבות, על חשבון זמנה והתחייבויותיה לביתה ולמשקחה, שלא לדבר על כתיבתה. כאמור, הדיון בטיבם של מוסדות שיפטיים אלה אינו אפשרי ללא התייחסות לכלל העשייה הציבורית הפוליטית של פוחצ'בסקי, בהיותם מעוגנים, מרושטים ומשרתים עשייה זו. במילים אחרות, גם אם פוחצ'בסקי עומדת בראש פעילויות שעניינן עבודה סוציאלית, הפצת תרבות וספרות או הגנה ותמיכה משפטית, תמיד תשתמע מכאן האג'נדה הפוליטית שלה בדבר חיוב מיקומן, ייצוגן ומעורבותן של נשים בכל פעילות ציבורית-לאומית.

זאת ועוד. עשייה בלתי נלאית זו, מתוך סמכות נשיית גאה ובוטחת, כמו מבקשת מאליה לבדוק כיצד הצליחה בכל זאת פוחצ'בסקי – ממעמדה השולי כאישה בחברה הפטריארכלית של העלייה הראשונה, ללא זכויות ומודרת מלכתחילה מכל תפקיד ציבורי – לחדור ולפעול במוסדות גבריים אלה. התמיהה עוד גוברת ככל שקוראים ביצירותיה. כאן עלי לציין שתחום התמחותי הוא ספרות ומגדר, ושרוב עבודותי עד כה התמקדו בחקר יצירתה של פוחצ'בסקי – יצירה שנדחתה על ידי הקהילה הספרותית הגברית לדורותיה בשל דרך הכתיבה הפמיניסטית והביקורתית (יעקב זרובבל זועם על כי היא מרבה להמית את דמויותיה דווקא עם תחיתו של עם בארצו, ואילו גרשון שקד מאשים אותה בסחטנות בכיניית, שעניינה לדעתו 'לעורר רחמים').¹⁰ יצירות ספרות אלה מפגישות אותנו על פי רוב עם נשים, שבין אם הן משכילות או לא, הן תמיד מודעות לעצמן ולמעמדן כנשים (כל אחת בדרכה שלה). עם

9 בספרות על המתיישבים הראשונים בארץ ישראל ובאמריקה הצפונית, הירבו החוקרים לציין את היצירות המפתיעות והבלתי נצפות שהתחברו בארץ החדשה, עקב אותם חללים שנפערו במעבר הדרסטי מרפואי חברה ותרבות שמרניים ומבוקרים, למסגרות חיים פתוחות שערערו וסדקו את הקונוונציות הישנות. עניין זה כוחו יפה גם לגבי דרכי ההתנהגות החדשות, החברתיות והאישיות, שהקיפו גברים ונשים כאחד. מאידך גיסא, אין ספק שלגבי נשים המהפך היווה מאין מקדם יותר: שחרורן מהכבילות הכפולה (בבית ובציבור) בארץ הישנה, והמפגש עם הפתיחות בארץ החדשה, העניק להן כוחות יתר להעזה ולביטוי חופשי. ראו A. Stanford, *Ann Bradstreet: Dogmatist* and *Rebel*, *NEW ENGLAND QUARTERLY* (Maine, 1966); וכן יפה ברלוביץ, 'הקו החדשני, היסוד הטראנספלנטטיבי', *ספרות העלייה כספרות מתיישבים ראשונים*, 145-155 (1979).

10 ראו למשל תגובתו של המבקר יעקב זרובבל בשנות העשרה של המאה העשרים: נורית גוברין, 'התהודה', בתוך רבש מסלע, לעיל הערה 3, עמ' 142-145; ותגובתו של גרשון שקד בשנות השמונים: יפה ברלוביץ, 'לטיבו של הנרטיב הצינוני הנשי – התחלת מאה/ סוף מאה, הקול הביקורתי החתרני',

זאת הן כולן (אירופאיות ותימניות) מרבות לבקר את הסובב, ולחשוף ללא היסוס את אכזבתן הקשה מהחיים החדשים בארץ ישראל – חיי עוולה, ניצול וזלזול באישה; אלא שהן מאפקות את קולן בינן לבין עצמן, והמעקב אחרי הלכי רוחן, הגיגיהן והתפרצויות מחאתן, הוא תמיד על דרך הרישום הפנימי של זרם התודעה. כמו למשל: 'מה יהיה הסוף?... עבר ואישה היינו הן. אך לעבד כבר נמצאו גואלים... ולאישה טרם נמצא גואל. אישה אישה, שם גנאי הוא הנישא באוויר'; או 'האם ישתנה פעם הדבר... והטבע היוצר מגן לכל בעל חי לעמוד נגד מתנקשיו, יתן גם לאישה בזמן מן הזמנים את אמצעי ההגנה...?'¹¹

ואכן דמויותיה הספרותיות של פוחצ'בסקי הן נשים מושקקות שלא ניתן להן לדבר, וממילא הן מוצאות עצמן נכנעות להגמוניה הגברית הדכאנית – אם במסגרת המשפחה (בעל, אח, גיס) ואם במסגרת הקהילה (האספה הכללית, ועד המושבה וכדומה).¹² לפיכך נראה שדווקא הריכוטומיה בין כתיבתה הפסימית של פוחצ'בסקי לבין עשייתה האקטיבית בחיים הציבוריים, היא גם המפתח להבין כי ככל שגיבורותיה מכונסות ופגועות יותר, כן פעילותה בחוץ היא מזוהזת ועקשנית יותר. שהרי היא 'קולן' הנבלע, היא הפה למחאתן השתוקה.¹³

ארבעת הסעיפים הבאים יעסקו באינטראקציה שבין פעילותה הציבורית (והספרותית) של פוחצ'בסקי ובין תקודה המשפטית: סעיף ב' יעסוק ב'משפט השלום העברי' (1910 ואילך), כמקביל וכהמשך ל'חברת לינת צדק' (1906) ו'אגודת נשים' (1917); סעיף ג' יעסוק ב'בית המשפט הפרטי' של יום שיש; סעיף ד' יעסוק ב'לשכה המשפטית', התאחדות נשים עבריות לשיווי זכויות בארץ ישראל, 1919 (והסתדרות נשים עבריות, 1926); וסעיף ה'

בין ספרות לחברה – עיונים בתרבות העברית החדשה, 421–430 (יהודית בר אל, יגאל שוורץ ותמר הס עורכים, 2000).

11 נחמה פוחצ'בסקי, 'שרה זרחי', בתוך בכפר ובעבודה, לעיל הערה 2, עמ' צה, קג, קטז; על המניעים הפסיכולוגיים לשתיקת האישה ולוויתור על קולה, כדי לשמור על שלום בית ולגונן על עצמה מפני הגבר (כדרך של הנשים אצל פוחצ'בסקי), ראו קרול גיליגן, בקול שונה, 13–14 (נעמי בן חיים מתרגמת, 1995).

12 יפה ברלוביץ, 'נחמה פוחצ'בסקי, עמדה של מחאה', להמציא ארץ להמציא עם – תשתיות ספרות ותרבות ביצירה של העלייה הראשונה, עמ' 71–79 (1996).

13 איליין שוולטר, חוקרת ספרות פמיניסטית, מציעה לקרוא טקסט של סופרת כשיח בין שני קולות: הקול הדומיננטי – המתחקה אחר הקול הגברי השולט, והקול המובלע, המושקק – המעלה את קולה של האישה. קריאה כפולה זו רלוונטית גם לגבי הטקסט של פוחצ'בסקי, בניסיון לחשוף את קולותיהן השתוקים של הגיבורות שלה. ראו Elaine Showalter, FEMINIST CRITICISM IN THE WILDERNESS של Elaine Showalter, FEMINIST CRITICISM IN THE WILDERNESS (Elaine Showalter ed., 1985), 266–267; וראו מאמרי בנידון, יפה ברלוביץ, 'קול המלנכוליה כקול המחאה: עיון ביצירתה של נחמה פוחצ'בסקי מהמספרות הראשונות בארץ ישראל', אשנב לחייהן של נשים בחברות יהודיות, 325–336 (יעל עצמון עורכת, 1995).

נחמה פוחצ'בסקי (באדיבות רות ארבל ומשפחת פוחצ'בסקי)

יעסוק בפונקציונליות של משפט וספרות אצל פוחצ'בסקי. הסיכום ישאל אם אמנם הציגה פוחצ'בסקי מודל שפיטה של אישה.
נחמה פוחצ'בסקי (באדיבות רות ארבל ומשפחת פוחצ'בסקי)

ב. משפט השלום העברי

במאמריהם על אודות הניסיון לייצר מערכת משפטית עברית בארץ ישראל המנדטורית,¹⁴ עוסקים רונן שמיר ואסף לחובסקי במה שממיר מכנה 'טריבונלים שיפוטניים'.¹⁵ 'היו אלה

14 רב תרבותיות במדינה דמוקרטית ויהודית: ספר הזיכרון לאריאל רוזן-צבי (מנחם מאוטנר, אבי שגיא ורונן שמיר עורכים, 1998).

15 רונן שמיר, 'לקס מוריאנדי: על מותו של משפט ישראל', שם, עמ' 519.

בתי משפט חילוניים, מסביר לחובסקי, הבוחן אותם מההיבט האידיאולוגי (ציוני) וההגותי (משפטי), ש'הוקמו עוד בשנת 1909, בעיקר בשל רצונם של אנשי היישוב החדש לא להיזקק למערכת המשפט העותמנית, הקונסולרית או הרבנית;¹⁶ ואילו שמיר, הפונה לאבחנם ולאפיינם בצורה פרטנית יותר, מתאר אותם כבתי דין 'של בוררים', שנועדו 'להכריע ולפשר בסכסוכים בין יהודים בענייני ממון ו"כבוד" (לשון הרע והוצאת דיבה)'. כלומר, שופטים לא פרופסיונליים כיהנו בבתי משפט עממיים אלה 'מתוקף עמדתם המוסרית בקהילה', ו'בפועלם על בסיס "יושר והגיון עממי"'. כאן צריך להוסיף כי גם 'ההנהלה הציונית' (לפי שמיר) עודדה מוסד קהילתי זה, בעיקר בשל הצלחתו לאכוף את סמכותו (הן 'על המסרבים להתדיין' והן 'על המשתמטים ממילוי פסיקותיו'), ובדין וחשבון שהגישה לממשל הבריטי (1919) היא מתעכבת על יתרונותיו: 'השופטים נבחרים מכל שדרות הציבור', 'יש להם הכרות בלתי אמצעית עם תנאי חייהם ומצבם של המתדיינים', 'ההליכים מתבצעים ללא פורמליות מכבידה', 'תביעות מסתיימות בהקדם האפשרי ומייתרות בכך את הצורך להזקק לעורך דין' וכדומה.¹⁷

גם בראשון לציון פעל טריבונל שיפוטי כזה של 'משפט השלום העברי' (1924-1946),¹⁸ ובין השופטים שענו על הקריטריונים הנדרשים הייתה גם נחמה פוחצ'בסקי, כאישה ראשונה ויחידה בשנים אלה (1924-1928). מינויה של פוחצ'בסקי בשנים שלעיל היה צפוי וכמו מובן מאליו, כיוון שב-1924 היא מילאה תפקידים מרכזיים לא רק בחיי המושבה (חברה בוועד בית הספה, חברה בוועדת תרבות, יושבת ראש סניף 'התאחדות נשים עבריות לשיווי זכויות' בראשון לציון, וכאמור חברה נבחרת בוועד המושבה) אלא גם בחיי הציבור בארץ (חברה בהנהלה הארצית של 'התאחדות נשים עבריות', ובחברות הארציות לאסיפת הנבחרים הראשונה, ב-19 באפריל 1920, נבחרה כצירה מטעם רשימת 'אגודת נשים'). אם, לפי שמיר, נבחרו ל'משפט השלום העברי' פרסונות מקומיות בעלות תוקף מוסרי ומנהיגותי מוערך, השאלה שצריכה להישאל – ושעליה אבקש לענות בהמשך – היא מדוע לא מונתה פוחצ'בסקי עוד קודם לכן לתפקיד שיפוטי זה.

על כל פנים, מן הפרוטוקולים שהיא חתומה עליהם ניתן ללמוד גם על הפרוצדורות שלפיהן התנהל בית משפט זה. וכך אנו קוראים בסיפא של משפט 136 (כא אלול תרפ"ה, 10.9.1925), שהיה האחרון באותה שנה:

16 אסף לחובסקי, 'משפט עברי ואידיאולוגיה ציונית בארץ ישראל המנדטורית', שם, עמ' 635.

17 שמיר, לקס מוריאנדי, לעיל הערה 15, עמ' 594-595.

18 הפרוטוקולים של טריבונל זה (27 בנובמבר 1924 עד 9 במאי 1946) מפורטים עד שנות השלושים בתמצית; ואילו משנות השלושים ואילך נרשם כל משפט בשורה אחת ובה פרטים בסיסיים בלבד, כגון שמות השופטים, שמות התובע והנתבע, תאריך המשפט, נושא המשפט וחתימה.

1. בזה אנו מאשרים החלטותינו בישיבתנו של היום;
2. מחליטים לסגור את עונת המשפטים עד אחרי החגים;
3. ממלאים את ידי המזכיר להפיץ דו"ח מפעולות בית המשפט במשך השנה, העתקה למועצת העירייה והעתקה שנייה לשלוח לבית המשפט השלום העליון;
4. מודיעים בזה למועצת העירייה להרכיב חבר שופטים חדש לעונה החדשה.¹⁹

יוצא אפוא, שבראשית כל שנה (על פי הלוח העברי) מונה 'חבר שופטים' לתפקיד זה על ידי המועצה המקומית, למשך 12 חודשים, ועם סיומם ביקש הצוות להודיע על סיום תפקידו, כדי שייבחר 'חבר שופטים' חדש ויחל את עבודתו לאחר החגים. החתומים על פסק הדין היו היושב ראש, השופטים והמזכיר, ובדרך כלל נכחו במשפט שלושה-ארבעה שופטים, כלומר: יושב ראש ושניים או שלושה חברים.²⁰ היו"ר היה קבוע, אם כי לא נוכח בכל הישיבות. בהיעדרו של היו"ר קיבל אחד השופטים את תפקיד היו"ר לאותה ישיבה, ולא פעם קיבלה את התפקיד גם נחמה פוחצ'בסקי.²¹

הפרוטוקול נכתב בכתב יד קליגרפי וברור. בראש העמוד הוצבה הכותרת: 'ישיבת משפט השלום העברי', ולאחר מכן התאריך העברי והכללי. לאחר פירוט שמות השופטים, צוין המספר הסידורי של המשפט (התנהלו באותה ישיבה כמה משפטים); קיצור דברי התובע ודברי הנתבע; שאלות בירור מפי השופטים, החלטתם וחתומותיהם. כדאי להעיר כי נוסח זה של פרוטוקול לא היה אחיד, ולא פעם ניתן לפגוש במונחים שונים לאותו אקט שיפוטי ('פסק דין', למשל, הופיע גם כ'החלטת השופטים' או 'החלטת המשפט'). גם נוסח הפרוטוקול או צורת רישום המשפט הופיעו בסדר משתנה (לעתים מציינים את נושא המשפט, 'עצם העניין', ולעתים לא; לעתים שם הנתבע מקדים את שמות השופטים, ולעתים אין מסתפקים בציון שאלות הבירור ורושמים את כל פרטי הדין והדברים שנשמעו). חוסר העקביות ברישום הפרוטוקול מורה על פתיחות וגמישות בדרך התנהלות המשפט העממי,

19 החתומים הם יו"ר: יעקב פריימן, שופטים: נ' פוחצ'בסקי וא' רבינוביץ, המזכיר: א' בלקינד. ראו פרוטוקולים של משפט השלום בראשון לציון, כרך א' (1924-1928), מוזיאון ראשון לציון, ארכיון היסטורי.

20 במשפט מס' 8, 30 למאי 1928, שימשה פוחצ'בסקי כשופטת, אבל כיוון שנכחו בפורום רק שני שופטים (פוחצ'בסקי וי' מורביץ), היא החליטה שלא לתת פסק דין ללא שופט שלישי. החלטתה נתקבלה והמשפט נדחה.

21 ראו למשל את המשפטים שהתנהלו ב-18 ביולי 1928, שבהם שימשה פוחצ'בסקי כיו"ר; כמו כן היא התבקשה להשתתף בישיבות יוצאות מן הכלל, כמו זו שהתקיימה ב-27 ביוני 1926, ובה השתתפו שישה שופטים, לרבות היו"ר. ראו לעיל הערה 19.

ללא כל קפידה דוגמטית כבכתי משפט רשמיים. כאמור, העיקרון היה 'התפשרות בין שני בעלי הדין באופן ידידותי' ובצורה מהירה ויעילה, כפי שמדגיש שמיר.²² פרוצדורה נוספת שחייבה את הטריבוטל המשפטי, ושניתן ללמוד עליה ממשפט 136 שהוזכר לעיל, הייתה מסירת דין וחשבון לשני מוסדות נמענים, ששימשו לגביו לא רק מיועדים אלא גם מבקרים. הגוף האחד היה המועצה המקומית ראשון לציון, והגוף השני – משפט השלום העברי העליון ביפו. ואכן על פי ההתכתבויות בין ראש המועצה המקומית לבין חבר השופטים (או היו"ר), אנו למדים שהתלונות שהיו מגיעות מיחידים או מגופים – במושבה או מחוצה לה – היו מופנות קודם כול למועצה, ורק ראש המועצה היה מעביר את התלונה לחבר השופטים (או ליו"ר, ולפעמים עם הערה משלו).²³ כלומר, חבר השופטים בראשון לציון לא היה גוף משפטי בפני עצמו, אלא ועדה במסגרת הוועדות השונות לנושאים השונים שפעלו במועצה לקידום חיים תקינים במושבה. ואילו 'משפט השלום העברי העליון' ביפו היה בית משפט אזרחי לכל מושבות יהודה, וכשמו – בעל סמכות ערכאית גבוהה יותר.

כאמור, על פי ספרי הפרוטוקולים בארכיון ראשון לציון, החל 'משפט השלום העברי' לפעול בסוף 1924; לא כן לפי מכתביו של יושב ראש 'ועד המושבה' בדבר מינויים של שופטים. כאן ניתן ללמוד ש'משפט השלום העברי' החל לפעול בראשון לציון שש שנים לפני כן.²⁴ וכך אנו קוראים במכתב (טו שבט תרע"ח, 28 בינואר 1918) ששלח מר כתריאל רפפורט ראש 'ועד המושבה'²⁵ למר א"מ פריימן, ובו הוא מבשר לו לראשונה (אחרי תום המלחמה) על הקמת 'ועד שופטים', ועל מינויו של פריימן לוועד זה. וכך הוא כותב:

אדון נכבד, בישיבת הועד אתמול נבחרו כבודו בתור חבר לוועד השופטים ביחד עם האדונים זאב גורדון וגרשון אוסטישינסקי, וכל המשפטים והסכסוכים שיבואו אל ועד

22 שמיר, לקס מוריאנדי, לעיל הערה 15.

23 'חברת כרמל מזרחי' פנתה במכתב, ב-3 באוקטובר 1918, ל'ועד המשפטים' בראשון, בבקשה להזמין כמה איכרים שחלקם אנשי ראשון וחלקם אנשי עקרון ובאר יעקב, כיוון שלא החזירו את ההלוואות שלקחו מ'כרמל מזרחי' לשעבוד השקרים שלהם, וכן לא את החובות. על כך מוסיף למטה ראש המועצה בכתב ידו, בפנתו לחבר השופטים: 'בבקשה להזמין את הנתבעים הנ"ל והתובע כרמל מזרחי למשפט ולהוציא לאור משפטכם, והנני בכבוד גמור, כתריאל רפפורט', הארכיון הציוני המרכזי (להלן: אצ"מ), A192/1445.

24 לפי המכתבים שנשלחו מגופים שונים, פרטיים וציבוריים, אל 'משפט השלום העברי', אפשר ללמוד שהטרמינולוגיה הממסדית לא נתקבעה, ולפיכך ההפניה נכתבה בווריאנטים שונים, כמו: 'מחלקת המשפטים', 'בית משפט שלום', 'משפט השלום העברי', או 'ועד השופטים'. ראו שם, שם.

25 השם 'ועד המושבה' נשאר עד נובמבר 1922, ולאחר מכן הוסב ל'ועד המועצה'.

המושבה. וזה האחרון ימסור לכם לברר וללַבֵּן כל משפט וסכסוך. ובבקשה לקבל הטורח הקדוש הזה ביחד חבריו הנ"ל – ולהקציב יום מיוחד לימי המשפט, ומקוים אנחנו שעל ידכם יגמר כל סכסוך ודו"ד ודין ודברים – י"ב, בין איש לרעהו פה בהמושבה. ובזה הנני ברגשי כבוד ויקה, ועד המושבה ראשון לציון, כתריאל רפפורט.²⁶

לא בכדי פנה יושב ראש הוועד אל פריימן ומינה אותו כאחד השופטים ל'משפט השלום העברי' הראשון שלאחר המלחמה. שהרי אהרון מרדכי פריימן (1846–1924), ממייסדי ראשון לציון ומנהיגיה, היה היוזם, המייסד ויו"ר 'משפט השלום העברי' עוד בשנת 1910. כך על כל פנים אנו קוראים בספרו, שאותו חיבר עם מלאות לראשון לציון 25 שנה (1906), הספר הראשון לסיפור תולדותיה של ראשון לציון.²⁷ והנה לפי העדות ההיסטורית שלו שם (יג אדר ב' תר"ע, מרץ 1910), כחודשיים לאחר שנבחר ליושב ראש ועד המושבה (כז שבט תר"ע) הציע בפני חברי הוועד, ולאחר מכן בפני 'האספה הכללית' של מייסדי המושבה, להקים ועדה ל'משפט השלום'.²⁸ אחד האירועים שעורר אותו לכך היה הסכסוך הקשה שפרץ במושבה בשל מעילה באוצר הוועד, שלקח בה חלק מזכיר הוועד, ובעקבותיה פרץ גל האשמות חריף נגד פריימן, שבראשו עמדו המפלגות שהתחרו בו וביקשו להדיחו.²⁹ המזכיר הודח כמובן, אבל פריימן, שזה עתה נבחר לתפקיד היושב ראש, ביקש לחזק את מעמדו גם על ידי ריכוז כוח השיפוט בידיו. כך קרה שאם עד כה הציגו כל סכסוך בפני הפורום הגדול של 'האספה הכללית', מעתה נותבו כל הבירורים לאותה ועדה נבחרת של 'חבר שופטים', שפריימן עומד בראשה.³⁰

- 26 אצ"מ, A192/1445; כתריאל רפפורט שימש כראש ועד המושבה בשנים 1918–1921.
- 27 אהרון מרדכי פריימן, ספר היובל לקורות המושבה ראשון לציון מעת היווסדה תרמ"ב עד שנת תרס"ז, מוקדש לחגיגת המושבה בחמישה עשר באב בשנה הזאת, כרך א' (תרס"ז, 1906), כרך ב' (תרע"א, 1911) (שמו של פריימן מופיע על שער הספר בכתוב חסר ובניקוד: פְּרִימָן).
- 28 פריימן, ספר היובל, לעיל הערה 27, כרך ב', עמ' 141. פריימן שימש יו"ר הוועד בשנים 1907–1908, 1910–1912.
- 29 הסכסוך הקשה שקדם להצעה זו היה בעקבות המעילה של מזכיר הוועד, שמסר ללא ידיעת ראש הוועד או חברי הוועד, לשני תושבים פרטיים, את ארכיון המושבה על ספרי האחוות שבו. גילוי זה עורר מפלגות מתחרות לתבוע את פיזור הוועד ופיטורי ראשו. ראו שם, עמ' 137–138.
- 30 לפי פריימן, הגופים השופטים במושבה פעלו לפי 'תקנות', שהופנו לשני קהלים שונים ובשני ניסוחים שונים: א. סכסוכים בין בני העדה; ב. סכסוכים עם שאינם יהודים. ניסוח א': 'כל סכסוך דברים אשר יפרוץ בין בני העדה, עד הוועד יבוא, והמה יפשוט ביניהם על פי דין תורה, או פשרה, והדבר הקשה יגישו אל האספה הכללית, ובהסכמתה לרבני ירושלים לתוכב"א', ראו פריימן, ספר היובל, לעיל הערה 27, כרך א', עמ' 8; ניסוח ב': 'כל סכסוך שיהיה בין בני המושבה, וכן בין בני המושבה ובין לא יהודים, ולהיפך, מגישים לפני הוועד או ראש הוועד, וזה משתדל בכל האפשרות לפשר בין הצדדים. ואם אי

הסבר נוסף ומאוחר יותר להפרדתו של 'משפט השלום' מ'האספה הכללית' מביא יודילוביץ בספר 'ראשון לציון' שהוזכר לעיל, הסבר העולה בקנה אחד עם הנימוק שמוזכר אצל שמיר ולחובסקי בדבר הרצון להימנע מכל מגע עם מערכת המשפט העותמאנית; פריימן יסד את 'משפט השלום' [...] לבל יהיה צורך להתדיין בערכאותיהם [של הטורקים – י"ב], והוא השופט, וכיודע דת ודין, מצליח לדון בצדק, ולהשכיך שלום בין אדם לחברו.³¹ כלומר פריימן, ששימש מ-1910 כראש הוועדה, שימש גם כ'שופט' וגם כ'יושב ראש' באותה ועדה שהקים. יש לציין שגם ישיבות 'חבר השופטים' התנהלו בביתו.³²

מצאתי לנכון לפרט בדבר ייסודו וניהולו של בית משפט זה עוד בתקופה של טרום-מלחמת העולם הראשונה, כיוון שלפי עדותה של אפרת בן-כהן, בתה של פוחצ'בסקי, גם אצל אמה התעוררה (עוד בשנות העשרה) היזמה לבידור ולגישור באמצעות מסגרת 'משפטית' של סמכות פנים-קהילתית, וזאת בשל ריבוי הסכסוכים במושבה.³³ וכך סיפרה בן-כהן: 'אנשים באו לבית [שלנו], לשפוך את ליבם בבעיות משפחה. לאט לאט הפך העניין לקבע בבית, ומאוחר יותר ארגנה אמא "משפט שלום" ליד ועד המושבה, לדון בסכסוכים בענייני משפחה ובין שכנים. בין השופטים היו גברים ואמא'.³⁴

כאמור, הבת מדווחת על 'משפט השלום' לענייני משפחה, אבל עיון בפרוטוקולים של 'משפט השלום' שעליהם חתומה פוחצ'בסקי, מהשנים 1924-1928, מלמד כי התביעות שהועלו בפני הוועדה בה השתתפה, היו על פי רוב בענייני כספים, נזיקין ושטרות (כגון הלוואה שלא הוחזרה; בעל בית שסגר את צינור הספקת המים לדיירים; בעל כרם שהכה פועל עד שזה הזדקק לטיפול רפואי; שותפות במכונת קצירה לגבי חוב שלא שולם; אי-

אפשר מחוייבים המה לעמוד לדין תורה או לזבל"א [זה בורר לו אחד – י"ב] ולזבל"א', ראו שם, כרך ב', עמ' 221. פריימן אינו מפרט אם וכיצד קיבלו עליהם מי שאינם יהודים את החלטת השופטים היהודים, או שמא פנו לערכאות של הטורקים.

31 יודילוביץ, ראשון לציון, לעיל הערה 6, עמ' 48. כאן יש לציין כי פריימן למד בבית מדרש לרבנים וניהל אורח חיים חרדי. הוא נהג לפנות בכל בעיה משפטית אל משרד הרבנות ביפו, וכן להתיעץ עם רבנים ממושבות יהודה ומירושלים. למשל, בעקבות הסכסוכים הקשים עם פקידות הברון בסוף המאה התשע עשרה, הוציא ר' נפתלי הרץ הלוי, אב בית הדין של יפו והמושבות, חוקה מיוחדת על פי דעת תורה שנקראה 'פינה ויתר' (1887), שם הסביר 'מה הם העניינים הנקראים על פי דין "צרכי ציבור" שיכולים לאכוף אותם' (שם, עמ' 311). לימים פעל בתפקיד זה הרב א"י הכהן קוק, שהתקין את חוקי היקב של ראשון לציון (1906).

32 ביתו של פריימן בן שתי הקומות עומד עד היום ברחוב רוטשילד בראשון לציון, ולפי מנהלת הארכיון של ראשון לציון, השוכן ממול, התנהלו ישיבות 'בית המשפט' בקומה התחתונה.

33 בשנת 1913 מנו תושבי ראשון לציון כ-1,400 נפש, לפי ארכיון ראשון לציון.

34 רות ארבל, זכרונות של אפרת בן-כהן (נשלחו אלי ב-14 בפברואר 2002).

החזר השטרות אחרי ששולמו וכדומה). רוצה לומר, ש'משפט השלום' בראשון לציון עסק אך ורק ב'בוררות' בין צדדים שהמחלוקת ביניהם הייתה כספית (פיצויים, חובות וכדומה), ולא בסכסוכי משפחה. השאלה היא: האם פעל גוף נוסף במסגרת בית משפט זה (או דומה), ושעניינו היה סכסוכי משפחה (כפי שמדווחת אפרת בן-כהן)?

כדי לברר זאת עלינו להציץ אל עבר העשור האחרון למאה התשע עשרה (מ-1893), אז החלה לפעול במושבה קבוצה של נשים ונחמה פוחצ'בסקי עמן, בנסותן לארגן ולהפעיל מיזמים קהילתיים משלהן. כאן יש לציין, כי על אודות מיזמים אלה אין למצוא דבר בשני הכרכים של תולדות המושבה שפרסם פריימן, ואם בכל זאת הוא דיווח עליהם, הוא יחס אותם לפעילות הבלעדית של הגברים במושבה. אסביר.

כאשר הוקם 'משפט השלום העברי' ב-1910 (לפי עדותו של פריימן), הייתה כבר פוחצ'בסקי דמות פעילה ובלטת בחיי המושבה. שהרי עם בואה לראשון לציון (1889) לא הסתפקה כאמור בניהול משק ביתה – כאיכרה, כאשת איש וכאם צעירה – אלא פנתה אל כמה נשים בעלות מודעות חברתית ולאומית כמוה, וביקשה ליזום ולפעול לקידום הקהילה. כפי שצוין לעיל, בראשון לציון של העלייה הראשונה, כמו בכל המושבות דאז, היו הנשים מנועות מלקחת חלק בציבור. אמנם לא הכריזו על כך קבל עם ועדה, אבל למשל ב-8 בנובמבר 1900 יצאה הודעה מוועד המושבה לכל בתי האב במקום, שאסרה על הנשים לסדר את ענייני הכספים או הסידורים המשקיים במשרדי הפקידות או בוועד המושבה. כלומר, רק הגברים-הבעלים היו מורשים לכך. הפנייה החד-משמעית אליהם הייתה זו: 'נודיע אף נזהיר על פי בקשה מהפקידות שלא יעשו כזאת עוד, ולא עוד יוסיפו לשלוח הנשים תחתם אם דבר להם ולהפקידות או לו גם לוועד המושבה'.³⁵ למותר לציין שגם בישיבות של 'האספה הכללית', בהן נידונו סוגיות מכריעות בארגון המושבה, ניהולה ועתידה, מציין פריימן כמובן מאליו רק את השתתפותם של האיכרים הגברים.³⁶ ואכן בסיפוריה של פוחצ'בסקי ניתן לפגוש את איכרות המושבה רק מחוץ לבית העם (שם מתנהלת האספה הכללית), וגם אם יש להן מה לומר ולהביע את דעתן בנושא, הן אינן מעזות להיכנס פנימה פן יזכו כמו תמיד לקיתונות של ביזיון וקצף.³⁷

35 ראו ספר העתקות, עב"1 (1), דף 12, מכתב מס' 13, טז מרחשון תרס"א (8 בנובמבר 1900).

36 פריימן, ספר היובל, לעיל הערה 27, כרך ב', עמ' 140-141.

37 על האיכרות היושבות מחוץ לבית העם, ראו הסיפור 'המשק', בכפר ובעבודה, לעיל הערה 2, עמ' קסג; וכן המונולוג של האיכרה הוותיקה שמחליטה בכל זאת להביע את דעתה ברכים, אבל לא נותנים לה את זכות הדיבור בטענה שהיא 'אורחת', ולא מן הקרואים'. וכך נעלבת וכועסת היא נושאת דברים בינה לבינה: 'לו היה אורח כזה רוצה לדבר, לא היו שוללים ממנו את הזכות?! אבל אישה הרי היא משוללת זכות אדם, ובאיזו רשות היא נדחקת לתוך הציבור לחוות דעה? הלא זוהי רק חוצפה מצידה! מקומה של האישה במטבח, מאחורי הכיריים, ולא בין נבחרים העם', ראו 'בכדידות', בכפר ובעבודה,

בית משפט של אישה אחת: סיפורה של נחמה פוחצ'בסקי

מצד שני, בין עשרות התקנות המפורטות ב'ספר תקנות המושבה, תרמ"ב (1882)', בסעיף 34 נכתב:

על כל אחד מבני המושבה לשאת בעול הציבור, בכל דבר הדרוש להמושבה גם אם איננו דרוש לעצמו, וכן לא יוכל להפרד מהקהל ככל העניינים החומריים והמוסריים.³⁸

בעקבות תקנה זו ניתן לשער שפוחצ'בסקי הסבירה לעצמה (ולחברותיה עמה), כי אם כתוב 'כל אחד מבני המושבה' משמע גם נשים (רק במינוח חברים התכוונו לגברים);³⁹ כלומר, גם על הנשים 'לשאת בעול הציבור הדרוש להמושבה'. עם זאת, כיוון שעניין היה להן עם הגמוניה גברית התופסת את פעילותה כבלעדית, חיפשו היא וחברותיה הזדמנויות לעשייה קהילתית שלא הופעלה עד כה על ידי הגברים, כך שתרומתן בנידון לא תתקבל כתחרות או איום. ההזדמנות לעשייה ציבורית כזאת הוצעה על ידן לראשונה בינואר 1893 (יט טבת תרנ"ג), עם הקמת אגודת הנשים 'דבורה'. וכך כותבת פוחצ'בסקי (1931):

האגודה הראשונה שיסדו הנשים בראשון לציון, נשאה עליה את השם 'דבורה', לזכר דבורה בן-יהודה, האם העבריייה הראשונה, אשר סללה לאימהות את הדרך להחייאת השפה בפילדיהם. לאגודה זו היו מטרות תרבותיות, לאומיות.⁴⁰

דבורה, אשתו של הבלשן ומחיייה הלשון העברית אליעזר בן-יהודה, שנפטרה ארבעה חודשים קודם לכן (אלול תרנ"ב, 1892), הוכתרה כידוע כאם הראשונה שדיברה עם בנה עברית מינקותו. כשנולד בנה הבכור של פוחצ'בסקי החליטה גם היא להנהיג בביתה נוהג זה, וכן חברותיה לאגודה. כלומר נעשה כאן ניסיון ראשון להזניק את האישה משוליותה, ולו רק לתפקיד האימהי הלאומי הייחודי של 'בונה עם' (כדברי אליעזר בן-יהודה),⁴¹ תוך

שם, עמ' קפה-קפו. יש לציין כי פוחצ'בסקי הושפעה מהזרם הספרותי 'מהלך החדש', שפעל בסוף המאה התשע עשרה במזרח אירופה. הסופרים שנמנו עם זרם זה קיבלו את עיקרי הביקורת הרוסית הפוזיטיביסטית, שראתה את הספרות כגורם היסטורי ותבעה ממנה להשתלב במאבק החברתי. ראו גרשון שקר, **הסיפורת העברית 1880-1980**, כרך א', 119-226 (1977).

38 פרימן, ספר היובל, לעיל הערה 27, כרך א', עמ' 7.

39 ההדגשה בציטוט אינה במקור. פוחצ'בסקי הכירה היטב את התקנון משנת 1882, וכן את זה המחודש מ-1897, שעליו היה חתום גם בעלה, ויש לשער שהשתתפה בניסוחו ובמינוחו. ראו פרימן, ספר היובל, לעיל הערה 27, כרך ב', עמ' 43.

40 נחמה פוחצ'בסקי, 'האשה בבניין ראשון לציון', ארכיון ראשון לציון, א 5/20, עמ' 2 (1932).

41 כידוע, מעטות היו הנשים בתקופת העלייה הראשונה שידעו עברית, לעומת הגברים שהתודעו אליה

העמדת דבורה בן-יהודה כסמל נשי להזדהות ולמופת. יתרה מזו, כיוון שהאישה המצויה בראשון לציון הייתה משוללת כל השכלה עברית, הציבו להן חברות האגודה כמטרה להפיץ את השפה העברית ברבים, ובראש ובראשונה ללמדה בקרב הנשים.⁴² פעילות נוספת של נשים, שהחלה בראשית המאה העשרים ביוזמתה של פוחצ'בסקי, הייתה הקמת 'חברה לינה'. חברה זו סייעה לעולים חדשים שהשתכנו במושבה, וכן לפועלים שבאו בגפם לעבוד בה עבודה זמנית ונמצאו ללא אכסניה. וכך כותבת פוחצ'בסקי: 'במושבה התיישבו עולים חדשים שלא מצאו עוד במה להתפרנס. דרושה הייתה להם עזרה ועצה – ומי יטפל בכגון דא, אם לא האישה הערה יותר מן הגבר לסבל זולתה?'.⁴³ גם יודילוביץ מתייחס לפעילות זו, בצינו: 'התעוררו הנשים, ובראשן פוחצ'בסקי, וייסדו להן 'חברה לינה' (1904) [...] ולאט לאט נוספו לפעולתן גם גברים וישנו את השם ל'חברת לינת צדק' (1906) ועזרו גם לחולים. היו שומרות על פי התור [...] משמרת לילה ומשמרת יום'.⁴⁴

ולו רק מהטקסטים האלמנטריים של התפילות וכתבי הקודש. ואכן היה זה אליעזר בן יהודה שהפנה נשים ללמוד עברית, בטענו כי בדברן בבתיהן עם הילדים עברית, הן מננות את העם העברי לעתיד לבוא. במאמרו 'רכושנו', השקפה יט, 541 (שנה ג', כג אייר תרס"ג, 1903) ערך בן יהודה את ספירת המלאי של מספר הנשים המדברות עברית בארץ, והגיע ל'מאה וחמישים נשים ועלמות'. הוא כינה אותה שם: 'הקרן הקיימת שלנו'.

42 ראו גם את המכתב שהפיצה 'אגודת דבורה' בין הנשים במושבות ובערים, כדי לאסוף כספים עבור הקמת ציון על קברה של דבורה על הר הזיתים בירושלים. הן מכנות אותה בשם 'אחוננו', וחותרות 'והננו אחיותיך באהבת ציון ולשונה: רבקה ליובמאן, נחמה פאחיטשעווסקי, צפורה יודילוביץ', בשם 'ועד ציון אוהבות שפת ציון למצוינה בהן'. ראו ארכיון ראשון לציון, א 1-1/8. כמו כן דאגה 'אגודת דבורה' לחיי התרבות במקום, כמו ספרייה ציבורית, ערבי ספרות ותרבות וכדומה.

43 נחמה פוחצ'בסקי, האשה בבניין ראשון לציון, לעיל הערה 40, שם; כפי שמלמד אותנו פריימן, גם הגבר בראשון לציון עסק בעזרה לזולת, ואילו פוחצ'בסקי שבה ומדגישה שהעזרה לזולת היא מסמן ייחודי האופייני לטבע הנשי, ולפיכך הנשים בראשון לציון הן שנחלצו לעזור לנצרכים במושבה, וכל זאת בהתנדבות וללא כל סיוע כספי קהילתי. האבחנה בין טבעים נשיים וגבריים זכתה לדין רחב בעשורים האחרונים, בעיקר בעקבות ספרה של הפסיכולוגית קרול גיליגן (משנת 1982) בקול שונה, שם היא מראה כיצד במערכות יחסים שעניינן שיפוט מוסרי ניכר השוני בין גברים ונשים: האישה – בדרכה הסובייקטיבית האישית – נוקטת מעורבות ואכפתית כלפי הזולת; הגבר – באובייקטיביותם הבלתי אישית המאפיינת אותה – מחליט על פעילות זו בהתאם לתאורטיזציה מופשטת של שיפוט הגיוני וחוקתי. ראו הפרקים 'דימויים של מערכות יחסים' ו'תפיסות של האני ומוסריות', בתוך קרול גיליגן, בקול שונה, לעיל הערה 11, עמ' 49-123; וכן עבודות בתחום אתיקה ומגדר, כמו אלה של Rita Manning, Michael Stole, Grant Wiggins וכדומה.

44 יודילוביץ, ראשון לציון, לעיל הערה 6, עמ' 522.

כלומר, לפי יודילוביץ פיתחו הנשים חברה זו בשני שלבים: שלב ראשון – לינה לנצרכים, שלב שני – טיפול בחולים.⁴⁵

לא כן פריימן. בספר היובל שלו על תולדות המקום אין הוא מזכיר כלל את פעילותן של הנשים – לא כארגונים וולונטריים ('חברת לינה') ולא כעשייה תרבותית לאומית ('אגודת דבורה'), וכן אין בספרו כל אזכור או ציון שמה של פוחצ'בסקי. במילים אחרות, פריימן אמנם בן 'חברה לינה', אבל זו מאוזכרת אצלו כמיום גברי שנוסד ביום ב' שבט תרס"ו (1906), והתנהל על ידי גבאים ('סוכן', 'שני ראשי דגלים'), גובה, רואה חשבון, מזכיר ורופא.⁴⁶ לפי פריימן, 'חברת לינה' נוסדה לצורך 'הכנסת אורחים' וטיפול ב'חולים עניים', ואילו בסקירה נוספת שלו, שש שנים מאוחר יותר (1912), הוא מציג חברה זו בשם 'לינת צדק', שהאחראים לה: 'מר חיים ברלניצקי (יו"ר), ומר יצחק קצ'לר'.⁴⁷ ההרגשה הפעם היא על הסיוע לחולים. כלומר, אין הוא מציין כל אותה עזרה לרווחת הנצרכים והנוקדים, שהייתה מרכזית ועקרונית בסדר היום של 'לינת צדק' נוסח פוחצ'בסקי.⁴⁸

השאלה היא: האומנם היו בראשון לציון שתי 'חברות' שנסאו אותן שם, ושהמקדמת בהן הייתה של הנשים, או שמא המידע של פריימן בא למחוק, מדעת או שלא מדעת, את

45 ראו ההתכנסות בבית נחמה בלקינד, ראיון והקלטה עם דור הבנות השני במושבה, ביניהן פסיה ויגורצקי, אפרת פוחצ'בסקי, מאירה בלקינד ואחרות. שם הן מספרות על ארון הכלים הרפואיים שהיה בבית פוחצ'בסקי ושימש את 'חברת לינת צדק' (בין הכלים הרפואיים: חוקן, בקבוק חם, כוסות רוח, מודד חום, סיר, בקבוק שתן וכדומה), וכל מי שנוקק לכלים אלה היה בא ולוקח. כאן הוסיפה אפרת פוחצ'בסקי ואמרה: 'לארון הכלים הזה לא היה מחיר [...] ובכל זאת כשבא מישוה, אז מי שהיה בבית נתן לו את הכלים. אינני חושבת שאפילו ניהלנו רשימה. האמנו לאנשים', ארכיון ראשון לציון, ראינה רחל גיסין, קלטת מס' 44.

46 פריימן, ספר היובל, לעיל הערה 27, כרך א', עמ' 105.

47 שם, עמ' 159. בספר ראשון לציון מופיע שם הגבאי כ'חיים ברניצקי'. ראו יודילוביץ, ראשון לציון, לעיל הערה 6, עמ' 384.

48 לפי פריימן, התרחבות הפעילות של 'לינת צדק' באה בעקבות נדבת כסף גדולה של האיכר אברמוביץ, לזכר נכדתו שנפטרה. בכסף זה התכוון לבנות בית בן שתי קומות ליד בית המרקחת, ולהקדישו להכנסת אורחים בקומה ראשונה, ולקליניקה בקומה שנייה. ראו פריימן, ספר היובל, לעיל הערה 27, כרך ב', עמ' 161. מידע בנידון, אם כי פרטיו שונים, ניתן בספרו של יודילוביץ. שם צוין כי מ'מ' אברמוביץ נירב ב-1902, לזכר בנו יעקב שנרצח על ידי ערבי נוצרי מיפו, בית בן שתי קומות – בקומה השנייה התנהלה קליניקה לחולים עניים, ואילו שכר הדירה שנגבה מדיירי הקומה הראשונה הוקדש להקמת בניין להכנסת אורחים. ראו יודילוביץ, ראשון לציון, לעיל הערה 6, עמ' 518. על התופעה של ארגוני גברים, (ומפלגות) שניסו להצר את צעדיהם של ארגוני נשים ולנכס לעצמם את פעילותן והישגיהן (בתקופת היישוב וכן עם הקמת המדינה), ראו מאמרה של חנה הרצוג, 'ארגוני נשים בחוגים האזרחיים – פרק נשכה בהיסטוריוגרפיה של היישוב', קתדרה 70, 111-133 (1994).

היזמה של הנשים מההיסטוריה של המושבה ולהציבה כהישג גברי בלבד? כך או כך, מצויה בידינו עדותה של פוחצ'בסקי בנידון (1932), ולפיה התנהלו 'חברות' אלה על ידי נשות המושבה, ללא כל פורמליות בירוקרטית כמו של הגברים (הגבאים) וללא כל היררכיה ממונה עם תקציבים ומשכורות (גובה, רואה חשבון). וכך מדווחת פוחצ'בסקי לגבי מימון 'חברת לינה' של הנשים:

קופת העזרה נוצרה ממקורות שונים: היו חֲבֵרוֹת שנתנו שיעורים פרטיים ואת שכר הלימוד הכניסו לקופה. אחרות התנדבו לאסוף מס מבעלי היכולת, או לתבוע כל מיני כספי עונשין להגדיל את קרן העזרה. ככה עבדו יחידות עד שנוסדה במושבה אגודה אחת גדולה, שנקראה בשם 'לינת הצדק', משום שהחברות והחברים שנספחו לאגודה, טיפלו בכל מיני חולים גם בלילות.⁴⁹

מחיקת פעילותן הציבורית של נשות המושבה מההיסטוריה, עשויה ללמד כי ייתכן שגם לגבי השתתפותן ב'משפט השלום' בשנות העשרה נקט פריימן צעד דומה. שהרי בהתאם לאגונצטריזם ההגמוני של מתיישבי העלייה הראשונה, הדגיש פריימן רק את העשייה הגברית כמרכזית למושבה, ואילו את עשייתן של הנשים ביטל כשולית ולא חשובה, ומכאן שאין מקום להזכירה ולהנציחה בכתובים. הנמכה זו בלטה בעיקר לגבי פוחצ'בסקי, שפעילותה ומיזמיה בשנות העשרה לא היו פחותים מאלה של נשות העשרים.⁵⁰ לאור כל הנידון לעיל, ניתן להבין שפריימן לא העלה כלל ברעתו לשתף נשים ב'משפט השלום' שלו, וכהיסטוריון לא מצא לנכון לרווח על אודות תרומתן לחיי הציבור בראשון לציון, גם כאשר הוקם 'משפט השלום' לסכסוכי משפחה ושלום בית (כפי שנפרט בהמשך). כן יש לציין, כי בשנים שלאחר מלחמת העולם הראשונה, כאשר שוקם 'משפט השלום העברי' ושוב מונה

49 פוחצ'בסקי, האשה בבניין ראשון לציון, לעיל הערה 40, עמ' 2. דמויות נשים שהיו חברות מתנדבות ב'חברת לינה' מאכלסות את סיפוריה של פוחצ'בסקי. למשל, בסיפור 'החרטה' ניתן תיאור יום בחייה של איכרה משחר עד חצות. האיכרה שרה לאה, העקרונית (פוחצ'בסקי מרחיקה את העדות לעקרון), עובדת בבית ובמשק, מטפלת בילדים ובחיות הבית, מבשלת ומכבסת וכולי. והנה בחצות כשהיא עולה על מיטתה, כשהגב כואב והיא עייפה מאוד, מופיע השמש מ'פיקוח חולים' וקורא לה ללון אצל ילד חולה. ההתלבטות של האיכרה העייפה בין ההתחייבויות לקהילה לבין הראגה לביתה ולגופה שלה – מחדד את מורכבות התפקידים והחיים הקשים, שאליהם התחייבה, בבקשה לנהל חיים משפחתיים וציבוריים גם יחד. ראו פוחצ'בסקי, 'החרטה', ביהודה החדשה, לעיל הערה 2, עמ' 34-38.

50 בספר ראשון לציון, ערך 'נחמה פוחצ'בסקי', מפורטים כל התפקידים הציבוריים שהיא מילאה. בין היתר שימשה כבאת כוח המושבה לוועד הלאומי, עם מנשה מאירוביץ וסעדיה בן עובדיה, וכן הייתה מייסדת 'קופת מלווה' במקום. ראו יודילוביץ, ראשון לציון, לעיל הערה 6, עמ' 423, 523.

למותר לציין, כי 'משפט השלום העברי' נוסח פריימן פעל כניגוד לחזון המשפטי הציוני נוסח 'אנשי המשפט העברי' בארץ באותה תקופה, ואשר לפי לחובסקי 'היו פעילים במאבק של נשים יהודיות לשוויון משפטי', ואף ניסו 'להרגיש את היחס הנאור של היהדות לנשים'.⁵² יתרה מזו, לאחר מלחמת העולם הראשונה התייצבו 'אנשי המשפט העברי' לצד ארגוני הנשים, והשתדלותם למענן נשאה פרי כבר ב-1919, כאשר מונו נשים שופטות ב'משפט השלום העברי', בעיקר במושבות הגליל. לא כן בערים, שם – בשל האימננטיות של המגזר האורתודוקסי – היו הנשים מנועות מלהשתתף ב'משפט השלום', לרבות נשים בעלות השכלה משפטית.⁵³ גם בראשון לציון, רק עם הליברליזציה שהחלה לחלחל בשטח זה, הצטרפה פוחצ'בסקי לחבר השופטים, כשהיא יוצרת תקדים וסוללת דרך לקראת שופטות נוספות (כמו בת שבע סגל, ב-1928).

ג. בית משפט של אישה אחת

עד כה דנו ב'משפט השלום' לסכסוכים בין תושבים, שפעל בשנות העשרה בביתו ובהנהלתו של פריימן. אבל באותה תקופה פעל גם 'משפט השלום' לסכסוכי משפחה בביתה של נחמה פוחצ'בסקי ובהנהלתה, וכך מספרת בתה אפרת בן-כהן: 'הבית היה תמיד פתוח, ואנשים באו לבקש עזרה ולהתייעץ, גם במצוקות כספיות וגם במצוקות נפשיות... היה לה [פוחצ'בסקי] צורך נפשי לעזרה, ואנשים מצאו בה אוזן קשבת... אמא היתה לא רק סופרת. היא היתה עסקנית. היתה עסקנית בכל השטחים. בבית היה – בית משפט פרטי, ובבית הייתה – עזרה סוציאלית... היא הייתה אוטוריטה'.⁵⁴ מה טיבו של בית משפט פרטי זה? לפי עדות הבת, בני המושבה שפקדו את הבית באו מכל שדרות החברה המקומית, על עדותיה ומגזריה, גברים ונשים, ותיקים ועולים. עם זאת העדויות הרבות ביותר על אודות בית משפט זה – המצויות בארכיון ראשון לציון, בראיונות שנוהלו עם ותיקות המושבה – הן של נשים בנות העדה התימנית. השאלה היא כמובן: מדוע הייתה פנייה לתשאל דווקא נשים תימניות? האומנם היה כאן ניסיון לדרבב את הסיפור שלהן כסיפור עדתי? כלומר סיפור של עדה, שכמיעוט חיפשה להידמות אל האשכנזיות הדומיננטית באמצעות סמכות

52 לחובסקי, משפט עברי, לעיל הערה 16, עמ' 655.

53 אייל כתבו, 'שופטות בימי המנדט הבריטי', בתוך המאמר 'לא עוד "פטרוליה ליפוי הסלט": כניסתן של נשים לתפקידי שיפוט ופרקליטות בא"י ובמדינת ישראל', 4-12 (טרם פורסם). תודות לאייל כתבו על שהואיל להרשות לי לעיין במאמר זה.

54 ראיון עם אפרת בן-כהן, עין כרם, 18 בינואר 1984 [ההדגשות שלי – י"ב]. אפרת פוחצ'בסקי בן-כהן נולדה בראשון לציון, 1898 ונפטרה בירושלים, 1992.

משפטית 'היברידית' כמו זו של פוחצ'בסקי?⁵⁵ או שמא היו נסיבות חברתיות משפטיות אחרות או נוספות?

על מערכת היחסים בין הנשים התימניות לבין פוחצ'בסקי (כשופטת, עסקנית ואיכרה) ארחיב להלן, לא לפני שאבהיר, ולו בקיצור, את הקונטקסט הטעון של המפגש בין חברת האיכרים (שפוחצ'בסקי נמנתה עמה) ובין הקבוצה הקטנה של משפחות יוצאות תימן, שזה מקרוב באו.⁵⁶ ואכן כל המעיין במחקר המתפתח בארץ לאור המודלים הביקורתיים של השיח הפוסט-קולוניאליסטי, ובעיקר זה הקורא מחדש את פרשת התקבלותם של עולי תימן במושבות העלייה הראשונה (ובניהן ראשון לציון),⁵⁷ מתוודע אל דיון היסטוריוגרפי המתחקה אחר אותה דיכוטומיזציה חברתית קוטבית שנוצרה במושבות עם בואם של התימנים אליהן, והרחיבה את הפערים המעמדיים והכלכליים בקרבן. במילים אחרות, המייסדים והתושבים בני מזרח אירופה העמידו את עצמם מלכתחילה כחברה היררכית של מעבידים בהפעלים כלפי עולי תימן פרקטיות שתלטניות ודכאניות – בעוד התימנים, שבחרו לעלות לארץ מתוך כמיהה לגאולה ולפעמי משיח, נדהמו להיווכח שהם נתפסים כאן לא רק כ'אחרים' ו'זרים', אלא ככוח עבודה לא מוצלח. כך מתארת בת ציון עראקי קלורמן את התגבשותו של הקולוניאליזם האשכנזי הצינוני במושבות:

[...] עם בואם של יוצאי תימן [...] הלכו ושורטטו מחדש גבולות המושבה [...] לא רק בתחום החברתי, התרבותי והערכי אלא גם בתחום הגיאוגרפי [...] יוצאי תימן לא השתתפו בחיים החברתיים והתרבותיים של המושבות ולא בחיים הפוליטיים שלהן. המתיישבים של יוצאי

55 היברידיות של שפיטה גברית ב'פרפורמנס' של אישה, והיברידיות של שפיטה אשכנזית ב'הכתמה' של שפיטה יהודית תימנית. על טיבו של המפגש התרבותי מזרח/מערב כתהליך היברידי, ראו Home K. Bhabha, *Of Mimicry and Man: The Ambivalence of Colonial Discourse*, MODERN LITERARY THEORY, 360—376 (Philip Rice & Patricia Wough eds., 1992)

56 לפי בת ציון עראקי קלורמן, ב-1909 התגוררו בראשון לציון 1,039 נפש, רובם ממזרח אירופה. מספר העולים יוצאי תימן, שבאו כולם ממחוז חידאן שבצפון תימן, היה 75 נפש. עד מלחמת העולם הראשונה גדלה קבוצה קטנה זו בכמה עשרות נוספות של יהודים יוצאי תימן, שהגיעו ממחוזות אחרים שם. ראו בת ציון עראקי קלורמן, 'היחס אל ה"אחר" בתרבות הפוליטית של המושבה: מקרה ראשון לציון', *לשוחח תרבות עם העלייה הראשונה, עיון בין תקופות* (יפה ברלוביץ עורכת, ברפוס).

57 ראו מחקרים בנידון, כמו למשל רויאל ממש, *הגיאוגרפיה היישובית של התימנים בישראל* (1981); נצה דרויאן, *באין מרכז קסמים* (1982); יהודה ניני, *תימן וציון* (1982); יהודה ניני, *ההיית או חלמתי חלום? תימני כנרת* (1996); בת ציון עראקי קלורמן, 'ההיסטוריוגרפיה של יהודי תימן וגיוסה להבניית הזהות הלאומית', בתוך *להמציא אומה* (יוסי דהאן והנרי וסרמן עורכים, 2006). וכן הרומנים של מרדכי טביב *כעשב השדה* (1948), *כערער בערבה* (1957).

אירופה, כמו גם ראשי היישוב, לא ראו בהם תוספת דמוגרפית בעלת ערך דומה לעולי מזרח אירופה, ולא מועמדים להתיישבות כמותם. יוצאי תימן נתפסו ככוח עבודה זול שיש בו כדי להתחרות בפועל הערבי ולממש ככוח עבודתו את רעיון 'כיבוש העבודה'. כאמור, הם יועדו להיות כוח עזר כמותי למפעל הציוני, בעוד עולי מזרח אירופה הגדרו כחלוצים וככוח איכותי בעל תכונות נחוצות להגשמה בפועל של הרעיון הציוני. עניין זה בא לידי ביטוי גם במיקומם בשטח: יוצאי תימן השתכנו לרוב בשכונות ובמתחמים מיוחדים בשולי היישוב, ואף שלהלכה הם נכללו בשטחן המוניציפלי של המושבות, אלה העדיפו בדרך כלל שלא להכיר בהם כחלק אינטגרלי.⁵⁸

איפה נמצאת פוחצ'בסקי בדיכטומיזציה הזאת? ובכן, כאן שוב ניתן ללמוד על פעילותן העצמאית של הנשים בראשון לציון, שביזמתן ובתושיתן לא שיתפו פעולה עם הקונצנזוס הגברי. ואכן, בעוד חברי 'האספה הכללית' חככו בדעתם אם לקלוט את העולים או לשלחם בחזרה, התעקשו הנשים לעזור לנזקקים, ויהיו מעמדם או מוצאם אשר יהיו. קבוצת המשפחות של יוצאי תימן הגיעה לראשון לציון לפי פנייה מוקדמת של האיכרים ל'משרד הארץ ישראלי', בבקשה 'להשתדל להכניס' את התימנים 'במקום פועלים ערבים';⁵⁹ אולם כמו שכותבת עראקי קלורמן, כאשר אלה הגיעו עיפיים ורצוצים מתלאות הדרך, סירבו איכרי ראשון לציון לקבלם משום שהתקשו לראות בהם 'כוח עבודה שיוכל להשתלב בחיי המושבה'. רק אחרי הפצרות רבות של פקידי המשרד, והבטחות של מנהל היקב להעסיק כמה מן העולים – הם נתרצו.⁶⁰ בינתיים הסתבר שהמושבה לא הייתה ערוכה לקבל את הבאים, והמצב היה בכי רע בעיקר מבחינת הדיוור. הקבוצה הגיעה בספטמבר 1909 ולאחר כמה ימים החל לרדת גשם, כך שמיהרו להעביר אותם מאוהלים בשדה הפתוח למרתף של בית העם. במקום צר ואפל זה הצטופפו למעלה משבעים איש, ללא תנאים אלמנטריים של לינה ואמצעי סניטציה, ואין לתמוה שקל מהרה פרצו מחלות ושני ילדים אף נפטרו.⁶¹ אלא

58 עראקי קלורמן, היחס אל האחר, לעיל הערה 56.

59 טענה זו הושמעה גם על ידי ארתור רופין, יו"ר המשרד הארץ ישראלי, אלא שאיכרי ראשון לציון מימשו זאת קודם לכן, כאשר העסיקו פועלים תימניים מירושלים בעבודות ביקב, בעונת הבציר. ראו בת ציון עראקי קלורמן, 'התיישבות פועלים תימניים מירושלים בעבודות ביקב, בעונת הבציר. ראו יוצאי תימן בארץ ישראל', 143 (בת ציון עראקי קלורמן עורכת, 2006).

60 עראקי קלורמן, שם, עמ' 144-145.

61 זו הייתה תחילתה של מסכת ייסורים ארוכה של קליטה, עבודה ודיוור, שהתנסו בה משפחות עולים אלה, ושנמשכה עד אחרי מלחמת העולם הראשונה. בדצמבר 1919, כשנבחרו לוועד המושבה שתי נשים, נבחר לראשונה גם נציג מבני הקהילה התימנית במקום: אברהם טביב.

שלבית העם מיהרו להגיע גם נחמה פוחצ'בסקי עם החברות מ'חברת לינת צדק'.⁶² אמנם לא היו להן כל משאבים של כסף ותמיכה, אבל רצון טוב והתנדבות היו, כשעיקר מעייניהן היה לסייע לנשים ולילדים.⁶³ כאמור, הדוקומנטציה על אודות פעילותן של הנשים בקליטת העולים דאז היא מעטה, וגם פריימן בספרו לא התייחס לאירוע זה. בידי מצויות בעיקר עדויות נשים,⁶⁴ ביניהן של אפרת בן-כהן, המספרת בקיצור על אודות המפגש הראשון של אמה עם הנשים יוצאות תימן, וכיצד הפך מפגש זה, עם השנים, לקשר אמיץ הן ברמה הציבורית (בעזרתה לקליטת הנשים כקהילה) והן ברמה האישית (בתמיכתה ובהעסקתה נשים וילדות נצרות בביתה, כפי שיפורט כאן). להלן כמה קטעים מדבריה של בן כהן בנידון:

הקבוצה התימנית הראשונה הגיעה לראשון לציון ב-1909. הם שוכנו בבית העם. אמא, יחד עם נשים אחרות, התחילו לבקר אותם: להאכילם, להלבישם ולעזור בכל דבר. אחרי זמן מה נבנו להם צריפים ברחוב היורד מזרחה מבית הכנסת. ב-1913 בערך הגיעה קבוצה נוספת של תימנים. הפעם שמו אותם על יד הבית שלנו. הבית שלנו היה בסוף המושבה, ועל ידו מגרשים ריקים. הושיבו אותם שם בסוכות של איקליפטוסים. אמא כשכנה טובה הגישה לילדים קקאו, והתחילה ללמד את האימהות איך לטפל בהם. הקשר עם התימנים נמשך כל ימי חייה. בראשון קראו לה 'האמא של התימנים'. כשעברו התימנים לגור בצריפים, אמא ארגנה כיתה לנשים, ואני לימדתי אותן בערבים [...]

ילדות תימניות עברו אצלנו בבית. לא מפני שהיינו עשירים, אלא מפני שהיה צריך לטפל בהרבה אנשים. אמא היתה עקרת בית במובן הרחב של המילה. המצב הכלכלי היה תמיד קשה. אבא עבד בהתנדבות יותר מאשר לפרנסה, והיא החזיקה בבית פנסיונרים. נשים לא יצאו אז לעבוד בחוץ, והיא הפכה את הבית לפרנסה. הפנסיונרים היו על פי רוב נוער ציוני

62 ביניהן רבקה לובמן, חנה רובין, בתיה הלוי, עדינה כהנסקי, שולמית לוי, מיכל לובמן.

63 לא כל הנשים במושבה השתתפו ב'חברת לינת צדק', אבל כשנתבקשו – נענו (ראו לעיל הערה 40). מאידך גיסא, רבות התגדרו כגבירות כלפי עוזרות הבית התימניות שעבדו בבתיהן, ונהגו בהן בגסות. פוחצ'בסקי התקוממה על כך בסיפוריה, והוקיעה בנידון זה נשים וגברים כאחד; ראו סיפוריה כמו 'ג'לות', 'אסונה של אפייה', 'רק פתקה', 'אחרי שמחה' ואחרים.

64 המצאי הוא רישומי הקלטות שנערכו על ידי ארכיון ראשון לציון, ובהן סיפרו ותיקי המושבה את זיכרונותיהם. בין המספרים גם נשים יוצאות תימן, בנות העליות הראשונות (ראיינה מנהלת הארכיון דאז, רחל גיסין). נוסף על כך, קיבלתי מרות ארבל, נכדתה של פוחצ'בסקי, וזיכרונות על אודות סבתה; וכן עדויות של בני משפחה בוגרים ממנה (יונדב, אחיין סבה, וכמובן אמה אפרת); וכן שיחות עם מכרות תימניות, שאותן ביקרה או פגשה מסוף שנות החמישים עד סוף שנות השבעים (מכתבים אלי 02*14.10.14, 03.24.5.03, 06.4.7.04).

גרמני שלא הסתדר עם ההורים הרתיים והלא ציוניים שלו [...] בבית כמוכן היתה עזרה. כשבאו התימניות, רק הן עבדו. אמא דגלה אך ורק בעבודה עברית. כל ילדה תימנייה שעבדה אצלנו, אכלה עם המשפחה, גם כשישבו לשולחן פנסיונרים ואורחים נכבדים. מאוחר יותר באה לעבוד אצלנו תימנייה נשואה. היא עבדה וקיבלה חדר (מרתף), והיתה אצלנו עשר שנים. לא היו לה ילדים ואחרי עשר שנים נולד ילד. שמה היה הדיה. הדיה גידלה אותי. לא אמא. היא היתה החברה הכי טובה שלי. אני נתתי לה שיעורים בעברית ועזרתי לה.⁶⁵

אישור למערכות אלה של יחסים, ניתן לקרוא גם בעדויותיהן של הנשים יוצאות תימן, שמנקודת מבטן העכשווית מעמידות פרספקטיבות משלימות ותומכות בסיפורה של הבת לעיל. כלומר, להפתעת המראיינות, אין הן מציעות נרטיבים מנוגדים אלטרנטיביים, ולו גם מאותה עמדה ביקורתית של 'המבט הכפול' (אם להתנסח במינוחיו של באבא בעקבות פרנץ פאנון).⁶⁶ ההפך הוא הנכון. נשים אלה, כל אימת שהן נוגעות בהתנסויותיהן או בחוויותיהן בהקשרה של פוחצ'בסקי, הן פונות להתרפק על אותם ימים קשים של ילדות חסוכה, כאשר הסובייקט-הזוכר שלהן שב ומשחזר אותו הלך רוח רגשני של אסירות תודה. וכך מספרת נדרה סייבה, אשת הרב סייבה:⁶⁷

באנו חדשים חדשים. מסכנים אין לנו כלום... באנו... צריכים תמינים. לא יודעים לדבר. והייתה גברת נחמה... מסדרת לכולם נעליים, בגדים, אוכל. היה ישראל ישעיהו כמו שליח – קמח, תפוחי אדמה... כל יום היה... אצל גברת נחמה. הייתה מסדרת חבילה חבילה ונותנת לו... היתה באה לבתים מסתכלת על הבית, מסתכלת על הילדים, על הנשים. הייתה רואה מה יש להם. מי הרה, מתי חלב יתנו לה. תכתוב לילדים נעלים. גן... דאגה עד שיסדרו לנו בתים. עד שיסדרו לנו אדמה. היתה עוזרת לכולם. זו תשכון בגן עדן.⁶⁸

65 ראיין שערכתי עם אפרת בן-כהן, עין כרם, ירושלים, 18 בינואר 1984.

66 הומי ק' באבא 'החומר הלכן (היבט פוליטי של לובן)', קולוניאליזם והמצב הפוסט קולוניאלי, 128-134 (2004).

67 בית הכנסת הגדול בראשון לציון ניצב על גבעה ברחוב אחד העם ופניו לרחוב רוטשילד, מצדו הצפוני יורד 'רחוב נחמה' שנקרא על שמה של פוחצ'בסקי והיה הרחוב המרכזי בשכונת התימנים דאז. מצדו הדרומי יורד 'רחוב הרב סייבה'. בכואו לארץ החליט הרב סייבה שלא לעסוק ברבנות, והתפרנס מחנות קטנה לממתקים וגרעינים. עם זאת היה נערץ בידענותו ובררך הליכותיו, והיו נוהגים לקרוא לו לייעוץ ולשיפוט, כפי שנלמד בהמשך.

68 מכתביה של ארבל אלי, ראו לעיל הערה 64.

גם המרואיינות האחרות, כמו בכורה, דבורה, יונה יהוד, אסתר, רחל, בת שבע (רובן מופיעות בשמן הפרטי בלבד), הכירו את פוחצ'בסקי מקרוב, כאשר נשלחו על ידי אמותיהן לעבוד אצלה בילדותן (האבות מנעו מהן ללכת לבית ספר, והאמהות עודדו אותן לצאת לעבוד ולו רק כדי לקבל ארוחה חמה).⁶⁹ בכורה למשל סיפרה, כיצד כשעבדה אצל פוחצ'בסקי חזרה נחמה יום אחד מירושלים והביאה לה במתנה יריעת בד פרחוני, ממנה תפרה לה את השמלה הראשונה החדשה בחייה; רחל סיפרה על אודות עבודתה בגן הירק של נחמה, וכיצד התגאתה כשהפעילה יחד עם נחמה את מחרשת היד הקטנה, כשזו דוחפת מאחור וזו מושכת מלפנים (אף על פי שהילדים קראו לה: 'פרה, פרה'). ובזו הלשון סיפרה גם דבורה:

היתה גברת נחמה עליה השלום, אישה מאוד אצילה, באמת אצילה מאוד מאוד. היא עזרה לכולם, במיוחד לילדות התימניות. אנחנו כילדות ישבנו בחצר שלה וקילפנו שקדים. היא היתה מסתובבת בינינו והיתה מציעה לנו – אולי אתם רוצים צלחת מרק. היתה אישה חרוצה ומאוד חסכונית. אמרו שהיא בישלה את העצמות פעמיים. אפילו קליפות אבטיח לא זרקה. היתה עושה מזה חמוצים. מאוד הערכנו אותה ואהבנו אותה. אבל ילדות מה ידענו. היינו מתאספות, מקלפות שקדים, גומרות יום והולכות הביתה בשביל להרוויח כמה גרושים. פעם אני זוכרת היא פנתה לאימא שלי ואמרה: 'עוידה, לדבורה אל תדאגי, תני לה ללמוד, אל תוציאי אותה מבית הספר, אני אשלם בשבילה'. וכך היה. היא שילמה לבית הספר כל מה שהגיע ממני כל השנים. היא פשוט הצילה אותי. ואני לא אשכח לה לעולם.⁷⁰

ואכן לפי עדויות אלה של נדרה סייבהי וה'ילדות',⁷¹ נראה שעזרתה של פוחצ'בסקי לבני

69 על כך סיפרה יונה יהוד: 'הלכתי לאמא שלי ואמרתי: "הו", אפילו את השם לא ידעתי. "זו רוצה שאני אהיה אצלה בבית". אז אמא שלי בשביל לפחות לתת לאכול אמרה "לכי". אז הייתי אצלה. אני לא יודעת אם ניקיתי כמו שצריך או עשיתי כמו שצריך. לא יודעת, הייתי ילדה... אבל היה לי כל כך טוב שאין לך מושג', מתוך הראיונות, ארכיון ראשון לציון, לעיל הערה 64.

70 מתוך הראיונות, שם, שם.

71 כאן עלי להעיר כי בניסיון לדון בחומרים אינפורמטיביים ו'בלתי סמכותיים' אלה כחומרי עדות, עמד לעזרתי קורפוס של מחקרים, הדנים בסוגיות תאורטיות ומתודולוגיות לגבי ז'אנר שעניינו 'הסיפור האישי', ואשר בעשרים השנים האחרונות מצא את פיתוחו במסגרת חקר הספרות העממית. לפי קורפוס זה, העדויות כאן אכן עונות על הגדרת 'הסיפור האישי' כז'אנר היסטורי דוקומנטרי, וממילא עונות על הלגיטימיות המחקרית שלו – הן לגבי האינפורמציה והן לגבי דרך מסירתה. ראו למשל Robert D. Abrahams, *Story and History: A Folklorist's View*, 9 ORAL HISTORY REVIEW, 1–11 (1981); וכן נ' אריה ספיר, 'הסיפור האישי', עיצובם של תרבות וחינוך עירוניים, סיפורי טקסים וחיגיגות בתל אביב בשנותיה הראשונות, 13–16 (2006).

הקהילה התימנית יצרה לימים גם את אותה עזרה משפטית, כאשר במסגרת 'בית המשפט הפרטי' הלך והתארגן מוסד שיפוטי נוסף שבא לענות על צרכיהם הספציפיים של בני הזוג התימניים, ושהתנהל רק פעם בשבוע – בימי שישי. וכך מוסר יונדב פוחצ'בסקי (בנטל) את גרסתו על אודות בית משפט זה:⁷²

נחמה נקראה 'הקונסול של התימנים'. כל תימנייה שרבה עם בעלה או חמותה באה להשיח את ליבה בפני נחמה. יום השישי היה 'יום המשפט'.
 נוהג מקובל היה בין התימנים שאם בעל רב עם אשתו, הרים עליה יד או מקל, אשתו היתה אסורה עליו עד שיפייסה, ואדם מכובד, המקובל על שניהם, ישכין שלום ביניהם.⁷³
 מנהג זה נמשך גם אצל בני העדה התימנית בראשון לציון. כך שבכל יום שישי היו מתאספים הזוגות (שרבו במשך השבוע), בגינה לפני הבית של נחמה.
 בסביבות השעה שתיים היתה נחמה יוצאת למרפסת קטנה ויושבת על שרפרף קש. מהמרפסת ירד גרם מדרגות לגינה. הזוגות היו ניגשים כל זוג בנפרד. האישה היתה עולה ויושבת על המדרגה העליונה מזה, והבעל מזה.
 ואז נחמה היתה פונה לבעל: 'זכריה, ספר מה קרה'.
 וזכריה היה שוטח את טענותיו: 'חזרתי עייף, האוכל לא היה מוכן, הבית לא מסודר...'
 'טוב, מספיק', היתה מפסיקה אותו נחמה, ופונה לאישה: 'סעדה, ספרי את'.
 'הילד היה חולה, נגמר הנפט...'.
 'טוב הבנתי'.

עכשיו נחמה היתה מדברת עם הבעל ומוכיחה אותו על פניו, אחר מדברת עם האישה ומסבירה ומדריכה אותה מה עליה לעשות. 'ועכשיו לחצו ידיים וחזרו הביתה בשלום', היתה מכריזה. האישה היתה מותרת לבעלה, ובינתיים עלה הזוג הבא והתיישב על המדרגה.⁷⁴

72 יונדב פוחצ'בסקי, אחיינו הצעיר של י"מ פוחצ'בסקי, התגורר כנער אצלם, במלחמת העולם הראשונה, ומתקופה זו – זיכרונותיו.

73 לפי רות ארבל (במכתבה, 13.11.2006) היה זה נוהג עתיק, שיהודי תימן בני העלייה הגדולה של שנות החמישים כבר לא הכירו אותו. לא כן לפי ידידה חיים יעיש, תלמיד חכם שהצביע על מקורותיו בתלמוד (עירובין ק ע"ב). במסכת זו מציג התנא את חכמת בעלי החיים (בעקבות פסוק באיוב לה), ואף ממליץ לאדם ללמוד ממנה. בין היתר הוא ממליץ על התנהגותו של התרנגול כלפי זוגתו, שקודם מפייס אותה ואחר כך בועל אותה ('אמר רבי יהודה אמר רב: כך אומר לה: אקנה לך גלימה שתגיע לך עד רגליך' וכולי). כלומר, אסור על גבר המסוכסך עם אשתו לקיים עמה יחסים אלא אם כן יפייסה וישלים עמה.

74 עדותו של יונדב פוחצ'בסקי (בנטל), כפי שרשמה רות ארבל. ראו לעיל הערה 64.

מעמד עממי זה של בית משפט על מדרגות הבית, והריטואל של הזוגות העולים ויורדים במטרה להשכיך פיוס ביניהם לקראת השבת (שסימנה הרלגיוזי גם הוא שלום)⁷⁵ התמיד והיה ליעד של עלייה לרגל במשך שנים.⁷⁶ אמנם הפעילות שם הייתה מוטת ביקוש (כך שייתכן ולא פעלה כל שבוע, ומוכן שמספר הזוגות השתנה משבוע לשבוע), אבל אם לתרגם את הפונקציה השיפוטית שמילאה פוחצ'בסקי ללשון המשפט היום, ניתן למקם אותה תחת הכותרת 'גישור'.

'גישור', כפי שמציגה אותו מיכל אלברשטיין במבוא לספרה בשם זה, 'הוא הליך שבו צד שלישי המכונה "מגשר" או "מגשרת" מתערב בסכסוך בין שני צדדים או יותר, ומסייע להם להגיע לכלל הסכמה. תהליך הגישור כולל פירוק שיח העמדות הקוטבי שהתפתח בין הצדדים לסכסוך, תוך ניסוח מחדש של הסכסוך והבעיה שביסודו, וחיפוש פתרונות יצירתיים'.⁷⁷ על כך יש להוסיף, כי המעורבות של המגשר/ת חייבת להיות אף היא בהסכמת הצדדים.⁷⁸ אין כאן כפייה של צד שלישי, וגם אין בידו של צד שלישי זה 'סמכות להכריע' בהליך.⁷⁹ כאמור, מתפקד הצד השלישי 'כגורם ניטרלי' בלבד, שעיקר תפקידו לנהל את המשא ומתן באווירה נינוחה, מאוזנת ומעודדת, ולתת ביטוי לרצונות ולצרכים של שני הצדדים, וממילא לפתרון המקובל על שניהם. 'הגישור', מוסיפה דפנה לביא, הוא למעשה 'דרך אלטרנטיבית ליישוב סכסוכים שלא באמצעות בית המשפט'.⁸⁰ ואלטרנטיביות זו,

75 הקשר בין 'שבת' ו'שלום' מוצא את משמעותו הן על פי הדרש (שב"ת – ראשי תיבות: שלום בו תמצא) והן בפולקלוריוזיה של השבת, בדמותם של מלאכי השלום המלווים את האדם בדרכו מבית הכנסת לביתו. וכמוכן גם ביישומו של השלום בפרשנויות הטקסטיות התלמודיים, כמו למשל הסברו של ר' אברהם מסוכצ'וב לדברי חז"ל 'מסכת שבת דנר של שבת' – משום שלום בית; לפי הסבר זה, 'בכל ימות החול אין שלום בחלקי האדם, כיוון שכוחות הנפש מושכים למעלה וכוחות הגוף למטה (ככתוב: "אין שלום בעצמי מפני הטאתי"); אבל בשבת שהוא האור כי טוב, כוחות הגוף נכנעים לכוחות הגשמה, ואפילו עס-הארץ – אימת שבת עליו, וזהו שלום בית'.

76 כאמור, העדות הקדומה שיש בידי היא משנות מלחמת העולם הראשונה (יונדב פוחצ'בסקי), ואילו העדות המאוחרת מ-1933, שנה לפני פטירתה של פוחצ'בסקי, היא מפי נכדתה רות, ראו להלן. עם זאת כדאי לציין, כי כבר בספרה הראשון של פוחצ'בסקי (1911) מופיעים סיפורים מחיי העדה התימנית, וביניהם סיפור שעניינו משפטי, 'פעמיים', העוסק באישה שבעלה עלה לארץ ונאלץ לגרשה על פי דרישת הדיינים, ואילו עתה כשהיא באה לארץ בעקבותיו, ונישאה לו בשנית, הנישואין אינם תקפים כיוון שכתב הגט בתימן לא היה כתוב כראוי (קונוטציה לפואמה 'קוצו של יוד' ל"ל גורדון). ראו פוחצ'בסקי, 'פעמיים', ביהודה החדשה, לעיל הערה 2, עמ' 57-63.

77 מיכל אלברשטיין, תורת הגישור, 13 (2007).

78 לי לאון, 'גישור ויישוב סכסוכים בקהילה', תיאוריה ומעשה (2000).

79 דפנה לביא, המגשר, התפקיד והמפתח להצלחת הגישור, 9 (2003).

80 שם, עמ' 10.

שבאה לעקוף את הפרוצדורות המתישות של בית המשפט הפרופסיונלי, מציעה גם שופטים אלטרנטיביים, כלומר המגשר או המגשרת אינם בהכרח בעלי השכלה משפטית; הם עשויים לבוא ממקצועות ומתחומי עיסוק מגוונים, וה'פרקטיקה' שלהם נרכשת אך ורק בהכשרתם המעשית.⁸¹

כאמור, תיאור זה מקיף את כל המאפיינים של עבודת הגישור של פוחצ'בסקי, שבה במסגרת יישוב סכסוכי הזוגות היא שימשה 'גורם ניטרלי' ומקשיב. כלומר, היא לא באה להכריע בין בני הזוג ובין טענותיהם אלא לזהות את הבעיה, להסביר לבני הזוג את האינטרסים והצרכים שלהם לגביה, וליצר בעזרת הניסיון ושיקול הדעת שלה פתרונות יצירתיים, שעשויים להיות מוסכמים על שניהם. שהרי לא השכלה משפטית ומקצועית נתנה בידיה את הסמכות להתערב ולסייע, אלא בחירתם של בני הזוג בה, מתוך הערכה לשיקולה המעשי ולהצעותיה.

זאת ועוד, מחקרה של אלברשטיין מפנה אותנו גם לגורמים נוספים שעולים לצד גישור זה, ושכדאי לתת עליהם את הדעת ולו גם מבחינה תאורטית. כוונתי לקישורים שבין משפט, תרבות וגישור. למותר לציין שמערך קישורים זה רלוונטי לענייננו, ומשתמע גם מעדותו של יונדב פוחצ'בסקי. ואכן מתוך השיח המצוטט שם בין פוחצ'בסקי לבני הזוג, ניתן ללמוד שפוחצ'בסקי אמנם מזהה את הבעיה ומצליחה ליישב את המתח הזוגי, אך בנוסף גם מקנה כלים פסיכולוגיים-תרבותיים לבני הזוג, במטרה למנוע להבא חיכוכים מעין אלה ('היתה מדברת עם הבעל ומוכיחה אותו על פניו', 'מדברת עם האישה ומסבירה ומדריכה אותה מה עליה לעשות'). כלומר, פוחצ'בסקי אינה מסתפקת ביישוב הסכסוך, אלא פונה גם ללמד ולהדריך. הגישור הפרגמטי הענייני נמצא כאן מופקע מגבולותיו ונוגע באפשרות מורחבת יותר של גישור, שאותו מכנה אלברשטיין 'גישור הטרנספורמטיבי'.⁸² ללמדנו שבהסתייעה בגישור הטרנספורמטיבי פנתה פוחצ'בסקי להשתמש בכלים הנאורים בעיניה, בניסיון לתרבת (קקולטת) את בני הקהילה התימנית ולהאיץ את תהליך הטמיעה שלהם אל תוך החברה המושבתית האשכנזית (מה שבאבא מכנה *civilizing mission*).⁸³ שהרי עם כל הרצון שלה להיטיב ולעזור, פועלת פוחצ'בסקי כאישה אירופית בעלת תפיסה של אוריינטליזם פטרנליסטי, הכופה את ערכיה המערביים ההגמוניים על הנקלט התימני – שנדרש להידמות לה.⁸⁴ מצד שני, כאשר דנה אלברשטיין בפרקטיקות הגישור ובהיבטים הנשיים שלהן, וכן באפשרות סיווגן כמקצוע נשי טיפוסי, היא מציגה את

81 אלברשטיין, תורת הגישור, לעיל הערה 77, שם.

82 שם, עמ' 20-21, 142.

83 Bhabha, Of Mimicry and Man, לעיל הערה 55, שם.

84 אדוארד סעיד, אוריינטליזם (1978) (עתליה זילבר מתרגמת, 2000).

המודל הטרונספורמטיבי כמודל אוטופי, המציב את 'אתיקת הראגה' של גיליגן כאתיקה מנחה.⁸⁵ לפי מודל זה עשוי המשא והמתן של הגישור הנשי לנסוק אל מעבר 'למציאות של היסטוריה ותרבות', ולהציע מעין משא ומתן על טהרת האתיקה הצרופה. האם אוטופויזציה טרונספורמטיבית זו עמדה גם לנגד עיניה של פוחצ'בסקי, בהשפיעה על בני הזוג התימנים את האתיקה האמפתית שלה?

עד כאן לגבי הגישור, ובאשר לבוררות: כאשר נוכחה פוחצ'בסקי לדעת כי אחד הצדדים (על הרוב האישה) נמצא פגוע או מושפל במערכת היחסים הנידונה, היא מיהרה להתנער מכל מינון של ניטרליות מתבקשת, ופנתה לגייס לה פרקטיקות של התערבות יתר ושל החלטות חד-צדדיות משלה. להלן עדויותיה של הגב' סייבהי על שני מקרים כאלה שלא מצאו את פיוסם בימי שישי אלה או אחרים, אלא נמשכו לאורך שנים. כאמור, הגב' סייבהי לא היטיבה לדבר עברית, המידע שנמסר על ידה הוא תמציתי, ונראה שבחרה לספר רק את שיאי הדרמה בלי להיכנס לפרטים. ואף על פי כן ניתן להשלים את הפערים ולהבין מבין השורות לא רק את ההתנגשות בין בני הזוג, אלא גם את ההתנגשות בינם לבין פוחצ'בסקי. שתי פרשות סבוכות אלה הן על אודות נשים שבעליהן הציקו להן במידה כזו, שכל פרקטיקות של גישור לא עזרו, ובעידודה של פוחצ'בסקי הן קמו ועזבו את הבית ומצאו אצלה או באמצעותה הגנה זמנית (מעין מקלט לנשים מוכות).

המקרה הראשון הוא של לולו, אשתו של דויד רצבי, שסבלה קשות מנחת זרועו של בעלה. במעמד הגישור, כאשר שמעה פוחצ'בסקי מפי האישה כיצד הבעל מתעלל בה, היא לקחה את האישה תחת חסותה ואסרה על הבעל לגשת אליה. במילים אחרות, פוחצ'בסקי 'מינתה' את עצמה כ'אפוטרופסית' לאשת איש זו, ודאגה לכל מחסורה: מצאה לה מקום מגורים, האכילה והלבישה אותה, וסידרה לה עבודה כדי שתוכל לעמוד ברשות עצמה; או בניסוחה של גב' סייבהי: 'היא לבה, הוא לבה. מסדרת לה עבודה, נתנה לה תנובה [מזון – י"ב]. לא גרו יחד אולי שנה, אולי שנתיים'. מובן שהבעל לא הניח לאשתו ודרש כל הזמן שתחזור אליו, אבל פוחצ'בסקי לא האמינה להבטחותיו ולא התירה לה. רק אחרי שנה ויותר (כפי שאומרת גב' סייבהי), לאחר שפוחצ'בסקי הייתה משוכנעת שהוא שינה ממנהגו, ואמור להתייחס לאשתו ביתר אפוק, היא הרשתה לה לשוב הביתה; וכדברי הגב' סייבהי: 'בסוף עשתה שלום ביניהם. היו יחד עד עכשיו', כלומר מאז ועד היום הם חיים בשלום ולא נשמעו עוד תלונות מצידה.

המקרה השני גם הוא עוסק בפרשה דומה. הדמויות כאן הן שלמה ונעמי (ללא שם משפחה), וגם פה התנהל משא ומתן משפטי ארוך, אלא שהגב' סייבהי איננה מפרטת, ורק מצטטת את דבריה של פוחצ'בסקי, המציעה לנעמי הפגועה לעזוב את הבית: 'שלמה

85 אלברשטיין, תורת הגישור, לעיל הערה 77, עמ' 135-137.

לא התנהג יפה לנעמי (לשון נקייה למכות). אמרה לה (פוחצ'בסקי), "קחי את הבגדים שלך, וברואי".⁸⁶ למותר לציין כי פרשיות אלה מעוררות תמיהה. מחד גיסא, ניתן להבין שהנשים המוכות נשמעו לפוחצ'בסקי, כיוון שחשו מוגנות על ידה. מאידך גיסא, כיצד נכנעו הבעלים הנטושים ל'פסיקותיה' כשבעיניהם נתפסו נשותיהם כמורדות? לגבי המקרה הראשון, משתמע שדויד רצבי המשיך כל הזמן להטריד את לולו, אך עם זאת לא נקט שום אקט מעשי להחזירה הביתה, ולו בעל כורחה. יתרה מזו, איפה היו מנהיגי העדה? הלא כולם תושבים של אותה מושבה ועקבו אחרי הפרשה? מדוע עמדו מנגד ולא התערבו במעשייה של פוחצ'בסקי, כאשר שום רשות ממסדית לא הסמיכה אותה לעשות בבנות עדתם כבתוך שלה? אלא שעל פי נימת קולה הנינוחה של הגב' סייבה בדרך מסירת הדברים, נראה שאירועים אלה לא נתקלו בשום מחאה או מאבק בין-עדתי. להפך, היא שהכירה את הנמענים מקרוב, בחרה לספר את סיפורם רק כדי להמחיש את עוז רוחה וסמכותה של פוחצ'בסקי, ולא כל שכן את מסירותה לבנות העדה התימנית.

ואכן במקרים אלה נקטה פוחצ'בסקי הליך שיפוטי שונה, שהרי עמדתה בסכסוך לא הייתה עוד ניטרלית, אלא כאמור מזוהה עם צד אחד בלבד (האישה). תפקידה במקרים אלה יוגדר להלן לא עוד כ'גישור' אלא כ'בוררות'. השופט אורי שטרומזן מציין כי כמו בגישור גם בבוררות, 'כל אדם כשיר לכהן כבורר', אלא ש'סמכותו של הבורר לפסוק בריב [...] היא כסמכותו של שופט, ופסקו של הבורר "קשיח" מפסק דינו של בית משפט, כי אין זכות ערעור בורר'.⁸⁷ כלומר, גם אם הליך הבוררות (כמו הגישור) מתנהל מחוץ לבית המשפט כשהוא משוחרר מכל כללי פרוצדורה נוקשים, וגם אם לבורר יכול להיבחר כל גורם שאינו משפטי פרופסיונלי – הסמכות הניתנת בידי נושא תפקיד זה מועצמת לאין ערוך, שכן תפקידו הוא לא רק לברר ולהסביר לצדדים את המחלוקת אלא גם להכריע ביניהם, בין אם הם מסכימים או לא. הבורר קובע, לפי שיקול דעתו, מי מבין הצדדים צודק, ועל פסיקתו אין ביטול או ערעור (בעוד שבבית משפט יש מקום לערעורים). לא בכדי מרחיב השופט

86 גב' סייבה אינה מזכירה בשני המקרים ילדים. אולי לא היו עדיין ילדים ואולי האישה הייתה עקרה. על כל פנים, במקרה דומה עוסקת פוחצ'בסקי בסיפורה 'אסונה של אפייה'. אפייה, אישה נשואה ללא ילדים, עובדת כעוזרת בבית איכרים, וכיוון שכך – ניתן לה מחסן, שאותו הפכה למגורים. ילדי השכנים במשחקיהם פוגעים ברכושה, וכיוון שהבעל חושב שהיא עוללה זאת הוא מכה אותה במקל 'באכזריות חימה'. אפייה לא מקבלת את התנהגותו זו, אורזת מעט בגדים ועוזבת לאחיה בעיר. שבועות עוברים עד שבעלה מצליח לפייסה, לאחר משא ומתן ארוך בין הבעל לבין האח (המדובר ב'קולה' של ה'שופט' פוחצ'בסקי). האח מביא פסיקות של רבנים מקומיים הטוענים שבארץ, שלא כמו בתימן, יש להגן על האישה ולא להכותה. נחמה פוחצ'בסקי 'אסונה של אפייה' (1925), סיפורי נשים בנות העלייה הראשונה, 105-117 (יפה ברלוביץ עורכת, 1984).

87 אורי שטרומזן, ספר הבוררות, 85 (2001).

שטרומזון בפירוט דיוקנו המוסרי של הבורר ('ללא רכב'), שכן אף שבמשפטי בוררות נוטים להקל בכללים הפורמליים במטרה לזרז את ההליך ולמנוע עיכובים (אין הכרח לכתוב פרוטוקול, אין ניסוח המחייב את נוסח הפסק, כל בורר יכול לכתוב בסגנונו ואינו חייב לנמק), בחירת הבורר היא קריטית, ועל בעלי הדין לעשות זאת בקפידה.⁸⁸

לאור כל זאת ניתן להניח, שגם אם בית המשפט של פוחצ'בסקי לא היה מגובה על ידי הממסד המשפטי במושבה, ביטחונה בצדקת שיפוטה ובטוהר כוונותיה כבוררת העניק לה את הסמכות לפסוק את דינה בין בני הזוג (כמו מקרה לולו ודויד רצבי שלעיל), ואף להפעיל עליהם את אכיפתו. כאן כדאי לציין שגם 'משפט השלום העברי' המקומי, בשנות העשרה של המאה העשרים, פעל על דרך של בוררות לא פרוצדוראלית (כמו פוחצ'בסקי), ורק עם השנים הלך והתארגן בצורות ניהול מגובשות ופורמליות יותר (1924 ואילך), דהיינו כתיבת פרוטוקולים, פסקי דין, חבר שופטים, מזכירות וכדומה.

זאת ועוד, הכוח הרב שמוענק לפסק ה'בוררות' ומנווט אותו כהליך שיפוטי קשיח ומחייב (כמו שטוען שטרומזון), עשוי למיינו כמוטה יותר לקטגוריות של שיפוט גברי מאשר לשיפוטיות הטיפולית והדאגנית של הגישור הנשי.⁸⁹ וזו אולי גם הסיבה שפוחצ'בסקי שיתפה בהליכי הבוררות שלה ייעוץ וסיוע גברי רבני, בעוד שבגישור של ימי שישי פעלה בגפה. הרב שעמו התייעצה פוחצ'בסקי היה על הרוב הרב סייבה, והיא פנתה אליו לא רק במקרים שבהם התקשתה לרדת לסוף דעתם של הזוגות (מפאת שפתם, מנהגיהם ותרבותם), אלא גם במקרים שבהם ניתן היה להסתייע בדיני הלכה ובתקדימי המשפט העברי, שרק סמכות תורנית בקיאה ומיומנת כמו הרב סייבה עשויה הייתה לברור ולפסוק. ואכן אחד הזכרונות המוקדמים של רות ארבל (הנכדה), הוא אותו יום שבו היא חוזרת מבית הספר לביתה של סבתה (1933) ואינה מוצאת אותה. היא נודדת מחדר אחד למשנהו ולפתע, במרפסת הסגורה, מתגלה לפניה סצנה מוזרה: הרב סייבה יושב על כסא רזה שקט ואצילי, מולו יושבת סבתה, וביניהם מתקוטטים וצועקים גבר ואישה. הרב נשאר מאופק בעוד פוחצ'בסקי מנסה להרגיע ללא הצלחה.⁹⁰ לפי שפת הגוף המשתמעת כאן, חושפים הנוכחים תמונת מגדר שיפוטית היררכית, שבה מצטייר הרב כ'שופט' רב מעלה, ואילו פוחצ'בסקי – כ'עובדת סוציאלית' מותשת, נאבקת בבעלי הדין המסוכסכים לקידום המשא ומתן.

כך שאם נחזור אל השאלות שהוצבו כאן מתחילה, כמו: מדוע בחרו הזוגות התימנים להביא את תלונותיהם בפני פוחצ'בסקי, מדוע טרחו להגיע לביתה וקיוו כי דווקא היא

88 שם, עמ' 86, 186, 213-214.

89 מעניין שגם שטרומזון מצא לנכון להתייחס לסוגיית המגדר בהפעלת הבוררות, בהבהירו ש'הבוררות אינה נחלת הגברים בלבד ולכן בכל מקום בו נאמר "בורר" גם "בוררת" במשמע', שם, עמ' 16.

90 שיחה שלי עם רות ארבל, 25 במרץ 2007.

תפתור את קשייהם המשפחתיים, ומדוע הסכימו מראש לקבל את עצותיה (כגישור) ואת פסיקותיה (כבוררות)? – נשים ונאמר כי לאור העדויות של הנשים התימניות שלעיל, נראה שבאקלים הציבורי שהיה קיים אז, ולא כל שכן בקרב ציבור האיכרות שהעסיקו את הנשים התימניות בעוזרות בית ומטפלות והתנשאו עליהן כגבירות,⁹¹ נתפסה פוחצ'בסקי כמעבדה שונה, ובו בעת גם כסמכות מקומית מיטיבה ומעוררת אמון. יתרה מזו, בהיותן שוליות בחברתן שלהן, היו נשים תימניות אלה מוכנות לקבל את חסותה ועצותיה, ובעיקר כאשר התגלעו סכסוכים במשפחה. על פי עדותה של הגב' סייבה, הן העדיפו את התערבותה של פוחצ'בסקי על פני כל רב בן העדה המוטה מראש לצד בעליהן ולהלכה היהודית הפטריארכלית.

במילים אחרות, יש לנו כאן מקרה של שיח קולוניאליסטי נשי, שבו האישה 'האחרת' (המהגרת הנקלטת) נענית לתרבות האישה השלטת, כשזו מתגלה לפניה כנוכחות אסרטיבית הנאבקת בכל דכאנות גברית, ויהיה מעמדה אשר יהיה. עם זאת, יש כאן חציית גבולות הדדית, כיוון שככל שפוחצ'בסקי נתפסה כאישה אירופית אוריינטליסטית, הסולידריות הפמיניסטית שלה לא ידעה כל דיפרנציאליות נשית (כפי שמאשימה בל הוקס את הפמיניזם הלבן בארצות הברית),⁹² ובמאבקה להגנת האישה ולשוויונה לא הציבה כל גבולות של מוצא, עדה, גיל וכדומה. תפיסה זו בולטת גם ביצירתה הספרותית, שבה היא מציגה את האישה (תימנייה או אשכנזייה) בכל מערכת זוגית – כקרבן של אותו זלזול גברי שעולב בה אך ורק בשל היותה אישה.⁹³ במחקרי על דרך המחאה ביצירתה של פוחצ'בסקי, סוכמה תפיסה זו כלהלן: 'יחסו הבוטה [של הגבר] כלפי האישה אינו עניין עדתי או תרבותי [לפי פוחצ'בסקי], אלא עניין מהותי קיומי. יכולה האישה להיות נחשלת או משכילה, חסרת דעה או בעלת הכרה, וכן 'תהיה החברה הסובבת – שמרנית או ליברלית, נסוגה או מתקדמת' – 'תמיד תקבל בה האישה כנחותה ומשנית'; או כדבריה של זהבה שטיינברג (בסיפור 'המשק'): 'האם קשה לה להיות משרתת? קשה רק היחס המעליב, הביטול הגמור כלפי אדם ורגשותיו, הדריכה ברגל גסה'.⁹⁴

למותר לציין כי מחאתה של פוחצ'בסקי נגד זילותה של האישה, באה לידי ביטוי גם בתחום המשפט; שהרי המניע לניסיונותיה ליזום בית משפט פרטי משלה או לקחת חלק

91 על האיכרות הגבירות הרודות בעוזרות הבית התימניות, ראו סיפוריה של פוחצ'בסקי, לעיל הערה 63, וכן בסיפוריהם של יוצרים בני תימן בתקופת היישוב, כמו מרדכי טביב, שרה לוי, יונה והב ואחרים.

92 בל הוקס, 'אחיות היא עדיין כוח', 'מאבק מעמדי פמיניסטי', פמיניזם זה לכולם, פוליטיקה מכל הלב, 46-52, 26-30 (דלית באום מתרגמת, 2002).

93 ברלוביץ, נחמה פוחצ'בסקי, לעיל הערה 12, עמ' 74-75.

94 שם, עמ' 76.

ב'משפט השלום העברי', היה רצונה הבלתי נלאה להגן על האישה במגמה להרוס מעיקרו את המערך הפאטריארכלי היישובי המעוות, ולחולל את התחייה הציניית גם כתחייתן של הנשים. לפיכך, את היענותה של האישה התימנייה לבית המשפט של יום שישי ניתן לפרש לא רק כחיקוי תרבות, כלומר הידמות או טמיעה בחברה השלטת, אלא גם כאישוש וחיווק שהעניקה האישה התימנייה למוסד השפיטה הנשית בהתחברותה אל פוחצ'בסקי, וממילא גם אל אותו 'יחד' של נשים למען נשים.

ובאשר לגבר התימני: הוא כאמור דחה את שיפוטה של פוחצ'בסקי, ובהתנגדותו לה הוא הפגין לא רק את האנטגוניזם שלו כלפי המושבה וזרויותיה, אלא גם את נרדפותו לגבי ניסיונותיהם של הקולטים להטמיעו בתרבותם. כך, מאוים וחשדן, התעקש הגבר התימני להיאחזו ביתר שאת בדפוסים המסורתיים התרבותיים שלו, וציווה זאת גם על האישה. הבדלים אלה בין בני הזוג זוכים לדיונה הספקולטיביים של פוחצ'בסקי, והיא ממחישה אותם בעלילות סיפוריות קצרות, שבהן היא מעמתת בין 'התחפרותו' של הגבר התימני וסירובו להיפתח אל הסביבה החדשה, לבין האישה שכולה סקרנות, חיוניות ועניין להכיר חיים חדשים אלה, ואפילו לברור ולנכס לה מהם. בסיפורים כמו 'אחרי שמחה', 'רומה', ו'אסונה של אפייה', משתמע שהגבר התימני נמצא מנותק מהמקומיות הקיימת ומהחיים הרוחשים בה (גם בשל יציאתו לעבודות חקלאיות מחוץ למושבה, וגם כיוון שהמושבה משתקפת אליו רק דרך משאיו ומתניו עם האיכר המעביד).⁹⁵ לא כן האישה. זו נכנסת כעוזרת בית לפני ולפנים של בית המתיישב, מתוודעת מקרוב אל החיים המשפחתיים המתנהלים בו, נחשפת לתרבות האירופית ולא נרתעת אף מלבדוק ולתהות אחריה (חפצי בית, ציוד ומכשור טכנולוגי, אינפורמציה על אודות נושאי אקטואליה וידע). המפגש האינטימי של התימנייה עם התרבות השלטת, חרף זרותה, מפרה ומעשיר אותה (לפי פוחצ'בסקי), ואם כי בעלה ממשיך להסתגר בתרבות היהודית התימנית, היא מביאה לו את החוץ פנימה: משפיעה עליו לקבל טיפוליים רפואיים למרות רצונו, ומצילה אותו ('אחרי שמחה'), לומדת ממעבידתה לקרוא ולכתוב חרף איסורו ('אסונה של אפייה'), וכאישה עובדת שהפרוטה מצויה עכשיו בידה, היא מרגישה עצמאית מספיק לקנות רהיטים כמו אצל גבירתה.⁹⁶

95 וכך ממחישה פוחצ'בסקי את הרודנות הקולוניאליסטית של האיכר, בקולו של התימני הנעלב: 'ואנו העובדים, כלום מצבנו יותר טוב כאן מהחוזרים על הפתחים? לך עבוד להם עבודת פרך בשני בישליקים ליום! ואם יקרה לך שקשה עליך העבודה, ואתה רוצה לנוח קצת, מיד קולטות אונייד כניויים יפים: סוס, חמור, פרא אדם! מה איכפת להם לאדונים הללו? יושבים כבני מלכים בפלטינייהם ומתענגים על כל טוב: בשר וביצים, חלב ויין! וישמן ישראל ויבעט!... ומוסה הלוי הוא עבד נמכר לאחיו', ראו 'ג'לות', ביהודה החדשה, לעיל הערה 2, עמ' 53.

96 האישה התימנייה מצטיירת בסיפורי פוחצ'בסקי כסוכנת תרבות דו-סטרית, המביאה את בית האיכר למרתפו של התימני ובחורה. על הגירה כסיכוי למינוף נשים ביחסי מגדר בבית ובקהילה, ולא כל שכן

לסיכום נאמר כך: אם האישה התימנייה פנתה מידידת להיעזר בפוחצ'בסקי, הגבר התימני עוד השתהה, והיה עשוי להסכים ולהיעזר בה רק כאשר ה'שרדה התרבותי' שבו הוא נפגש עמה (כקולטת ונקלט) יתחיל להיסדק, תיעלם הבינאריות הדיכוטומית של שולט מול נשלט (אשכנזיות מול תימניות) ויחלו תהליכי כלאיים של מערכות יחסים המכילות את קולותיהם של שני המחנות (במינון זה או אחר).⁹⁷ ואכן, כאשר בבית המשפט של פוחצ'בסקי נשמע לא רק הקול השולט והאחיד שלה, אלא גם התפצלותו לעמדות נוספות (כמו של הרב סייבה) – נוצר מצב שיפוטי חדש שניתן לכנותו שיפוט היברידי, כאשר כוחות של התנגדות ושיתוף פעולה החלו נוצרים זה מתוך זה בו זמנית, בגבולות תרבותיים נזילים, אמביוולנטיים, לקראת 'מרחב שלישי' של משא ומתן ופשרה.⁹⁸

ד. פוחצ'בסקי וארגוני הנשים: הלשכה המשפטית (1934-1919)

עם פעילותה ב'בית המשפט הפרטי' וב'משפט השלום העברי' לא סיימה פוחצ'בסקי את תפקידיה השיפוטיים, ובהמשך ובד בבד המשיכה לפעול ולתפקד גם בגופים משפטיים נוספים, והפעם בארגוני הנשים שהתגבשו בשנים שלאחר מלחמת העולם הראשונה. להלן יתמקד הדיון גם בתפקידים של 'טוענת' ו'מלווה', כפי שהתגבשו בסניפי ארגוני הנשים בראשון לציון, וזאת על רקע מדיניותם הציבורית והשיפוטית הכלל-ארצית של ארגונים אלה. בשנת 1926 עמדה פוחצ'בסקי בראש סניפים של שני ארגוני נשים שפעלו בראשון לציון: 'התאחדות נשים עבריות לשינוי זכויות בארץ ישראל' (נוסדה בירושלים, 1919), ו'הסתדרות נשים עבריות' (נוסדה בירושלים, 1920). לפי הדוקומנטציה הקיימת, ניהלה ה'התאחדות לשינוי זכויות', כפי ששמה מעיד עליה, גוף משפטי אקטיבי שבא להגן על

כגורם מפרנס, ראו עויזה כוזם, 'להפוך למיעוט, לבחון את המגדריות: נשים עיראקיות יהודיות בשנות החמישים', מזרחים בישראל, 212-222 (יהודה שנהב, חנן חבר ופנינה מוצפי-האלר עורכים, 2002).
97 Homi K. Bhabha, *The Location of Culture*, 66—84 (1994); וכן, רחל שרעבי, 'משא ומתן היברידי: בין קולטים לבין נקלטים בהתיישבות העובדת', בתוך יצאי תימן בארץ ישראל, לעיל הערה 59, עמ' 195-226.

98 המפגש ההיברידי בין התימני לבין פוחצ'בסקי הולך ומתרחב גם באזורים של עבודה ותעסוקה, כאשר בפעילותה כחברת ועד המושבה היא נאבקה לא רק על זכויותיה של האישה אלא גם על זכויותיו של כל תושב שנפגע על ידי הקולוניאליזם המקומי, וכן אותו פועל (תימני או אשכנזי) שנוצל וקופח על ידו. כלומר, גם כאן מפרקת פוחצ'בסקי מעצמה את שיוכה לאליטיזם המושבתי השולט, ופונה להשמיע את קולם של הנשלטים במקומות שאין להם כניסה אליהם, כמו האספה הכללית, גרעין המייסדים, וכמובן ועד המושבה. ראו סיפורים כמו 'ג'לות', לעיל הערה 95, ו'גוי קדוש', ביהודה החדשה, לעיל הערה 2.

זכויות האישה ולקדמן, ואילו 'הסתדרות נשים עבריות' (הנ"ע) עסקה מעיקרה בעבודה סוציאלית (אם כי בדיווחיה על אודות ענפי הפעילות שבהם היא עוסקת, צוין גם ענף 'עזרה משפטית').⁹⁹ בסעיף זה אבקש לבדוק מהי 'התאחדות נשים עבריות לשיווי זכויות' (להלן 'התאחדות'), כיצד התנהלה 'הלשכה המשפטית' שלה בראשון לציון, ובמה התייחדה תרומתה של פוחצ'בסקי לגוף משפטי נוסף זה?

'התאחדות נשים עבריות לשיווי זכויות' נוסדה למעשה מאיחודם של סניפי 'אגודת נשים',¹⁰⁰ שקמו בארץ לאחר מלחמת העולם הראשונה.¹⁰¹ לפי שרה עזריהו, הסניף היוזם והמוביל היה 'אגודת נשים' בירושלים, אבל עם מינויה של ד"ר רוזה ולט-שטראוס ליו"ר ההתאחדות¹⁰² והתגבשותה של הנהלה ארצית ייצוגית לכל הסניפים, התעצמה ה'התאחדות' לארגון נשי פוליטי לחם, שהישגו הראשון היה אישור זכות הבחירה לנשים (1920). אחד הסניפים הראשונים במושבות היה סניף ה'התאחדות' של ראשון לציון, ופוחצ'בסקי – שעמדה כל השנים בראש 'אגודת נשים', ניהלה את המאבק לזכויות נשים במקום ואף נבחרה כאישה הראשונה לוועד המושבה (1919) – הוזמנה כמובן מאליו לשמש חברה גם

99 אסתר זמורה, יושבת ראש הנ"ע, הטעתה בדווחה שבסניף הנ"ע בראשון לציון קיימת 'עזרה משפטית'. הייתה זו למעשה 'הלשכה המשפטית' של 'התאחדות נשים עבריות' במקום, ששיתפו פעולה עם הנ"ע. ראו אסתר זמורה, **נשים עבריות ציוניות, סיפורה של הסתדרות נשים עבריות**, 103 (1951, 2002).

100 שרה עזריהו, ממיסדות ה'התאחדות' בירושלים, שאף כתבה את תולדותיה בפרסום: **התאחדות נשים עבריות לשיווי זכויות בארץ ישראל, פרקים לתולדות תנועת האישה בארץ** (1949, 1977), מספרת באוטוביוגרפיה שלה כיצד 'בפעולת ליכוד של אגודות נשים שהיו קיימות בארץ', הפכו האגודות יחד לכוח של 'גוף ארצי מאורגן אחד'. ראו שרה עזריהו, **פרקי חיים**, 169 (1957).

101 ברשימות שנכתבו על ידי פוחצ'בסקי וכהנסקי (החברה השנייה שנבחרה לוועד המושבה) על אודות ייסוד 'אגודת נשים' במקום, ניתן ללמוד שהאגודה החלה לפעול עוד לפני סוף מלחמת העולם הראשונה (1917-1919). תחילה היא נוסדה כ'אגודה לענייני תרבות וליוכחים ספרותיים', שהשתתפו בה גברים ונשים (ארגנה אותה ברתה דרובין), אך עם הזמן היא התפתחה לקלוב של רדיקלים, אשר הכניס לתוכו גם שאלות יישוביות פוליטיות, וביניהן שאלת האישה (גם 'רוח האישה שאפה להשתחרר מכבליה יחד עם שחרור העם, ונתחיל בעבודה מאומצת לשם זכויות'). ראו אצ"מ, A192/663, עמ' 48. גרסה נוספת להיווסדה של 'אגודת נשים' זו מספרת, שעם הצהרת בלפור קמה במקום 'תנועת התגייסות לגרוד העברי', זבייחוד בין הנשים. אלא שהיזמה להקים 'גדוד נשים' נדחתה על ידי ועד המושבה, והמפקדה הצבאית הבריטית, והנשים המאוכזבות העלו את 'רעיון שחרור האישה' בהקמת אגודה ליישום רעיון זה. ראו שם, שם.

102 ד"ר ולט-שטראוס עלתה באותה שנה (1919) מארצות הברית, שם נמנתה בין מייסדות 'הברית הבינלאומית לשווי זכויות', 1904.

בהנהלה הארצית.¹⁰³ כמו כן הוצבה פוחצ'בסקי ברשימת ה'התאחדות' לבחירות הארציות הראשונות לאספת הנבחרים, ואף נבחרה כאחת הצירות (19 באפריל 1920).¹⁰⁴ גם אם ה'התאחדות' קצרה ניצחון ראשון מרשים באותן בחירות,¹⁰⁵ החברות לא הניחו להישג זה לסיים את פעילותן (זכות בחירות אקטיבית ופסיבית), ויצאו לממש יעדים נוספים במקומות שבהם הופלתה האישה לרעה, ולהביא להתקנתם של חוקים שיקדמו את מעמדה וזכויותיה (כמו חוק העגונה, חוק הירושה, ביגמיה וכדומה). ואכן מדיניותה הכלל-ארצית של ה'התאחדות', אשר יושמה בכל סניף וסניף, התמקדה בשתי מגמות: א. הרחבת זכויות האישה בכל תחומי החיים; ב. הגנה על האישה ברמה האישית והמשפטית, וזאת באמצעות 'לשכות לייעוץ, הכוונה והדרכה'. לגבי היזמה להקמת לשכות אלה, מציינת עזריהו בספרה, כי מראשית הקמת ה'התאחדות' במקומות השונים, הפנייה הראשונה של נשים לסניפים הייתה בבקשה לסייע בסכסוכי משפחה. עזריהו גם מאפיינת את הדיוקן הטיפולוגי של נשים שכל כך נצרכו לסיוע באותן שנים שלאחר מלחמת העולם הראשונה, כשהגירה גדולה הציפה את הארץ וערערה את היישוב הקטן, שעוד לא הצליח לשקם את עצמו.¹⁰⁶ בין קרבנותיה של ההגירה דאו נמצאו נשים (מקומיות, אבל בעיקר מהגרות) שנזנחו או ננטשו על ידי בעליהן בשל קשיי פרנסה ומגורים, ובאין כל משפחה מורחבת לעורר ולתמוך בהן הן פנו ל'התאחדות'. וכך מסרטטת אותן עזריהו: 'הנשים האלה, ברובן מחוסרות אמצעים היו ומטופלות בילדים, גלמודות ובודדות, כי בחלקן היו עולות מקרוב באו. ובהתמוטט עולמן הן נותרו עזובות ומאוכזבות בסביבה חדשה וזרה להן, ללא משען חומרי ורוחני מצד קרוב או מכיר'. היענות ה'התאחדות' באה לידי ביטוי ב'לשכות משפטיות, שבהן ניתנה לאישה הנשואה עזרה משפטית בענייני משפחה', ללא תשלום, וכן על ידי חברות הלשכה שעבדו כ'מלוות' ו'טוענות' בהתנדבות ו'שלא על מנת לקבל פרס'.¹⁰⁷

סניף ה'התאחדות' בראשון לציון נוסד בביתה של פוחצ'בסקי בכסלו תר"פ (1920).

103 פוחצ'בסקי שימש כחברה בהנהלה הארצית של 'ההתאחדות' עד למותה (1934).

104 עזריהו, פרקי חיים, לעיל הערה 100, עמ' 169-177.

105 לאספת הנבחרים הראשונה נבחרו 14 צירות, מהן 7 מטעם ה'התאחדות'. המספר הכללי של הצירים היה 314. ראו עזריהו, התאחדות נשים עבריות, לעיל הערה 100, עמ' 19.

106 על מצב דומה בראשון לציון מרווחת גם כהנסקי, בציינה את העזרה הרבה שמגישות חברות האגודה: 'מושבתנו גדלה והתרחבה במידה ניכרת מאוד, [ו]הורגש צורך תכוף להרחיב את פעולות האגודה [...]. רוב המתיישבים החדשים אינם מסוג העשירים ביותר. והמשבר שנגע ברבים מבני מושבתנו גרם לכך שמשפחות ידועות מסוג הבינונים והלאה נהפכו פתאום לנצרכים'. ראו איקס (שם עט של כהנסקי), 'דיעות מכל הארץ: ראשון לציון', האשה, ירחון מוקדש לחייה ולענייניה של האישה בארץ ישראל 38 (הלנה ח' טהון עורכת, 1926).

107 עזריהו, פרקי חיים, לעיל הערה 100, עמ' 196-197.

פוחצ'בסקי כאמור מונתה ליושבת ראש, והמסמך המדווח על כך אינו מכנה את המייסדות 'הנהלה' או 'ועד', אלא 'החברות העיקריות שעברו' (ביניהן שמות מוכרים שליוו את פוחצ'בסקי מ'אגודת נשים': שולמית לוין, בתיה הלוי, רבקה לובמן וחנה דרובין).¹⁰⁸ יוצא אפוא שגם עכשיו, במסגרת ה'התאחדות' כמו במסגרת 'אגודת נשים', המשיך אותו חוג חברות (ונספחיו) לעבוד כגוף התנדבותי לכל דבר. דהיינו ללא תמיכה כספית וללא עזרה מוסדית נוספת, כאשר הפעילויות מתנהלות בבתיהן של החברות, בצורה פתוחה ולא היררכית. ל'לשכה המשפטית' לא הייתה אם כן כתובת אחת, ונשים שנוקקו לסיוע היו פונות ישירות אל החברה זו או אחרת לקבל את העזרה המתבקשת.

גם עבור פוחצ'בסקי הייתה הפעילות ב'לשכה המשפטית' כעין המשך מובן מאליה של פעילותה השיפוטית הקודמת. אבל אם עד כה פעלה בודדה וחריגה באותו 'בית משפט פרטי' אצלה בבית, כשהיא יוצאת להגן על האישה רק מכוח סמכותה ומכוח הניסיון שצברה במשך השנים, הנה עתה ב'לשכה המשפטית' חשה בטוחה ומוגנת יותר. שהרי עתה גובתה על ידי גוף פורמלי של חברות לוחמות כמוה, שלא רק טענו והגנו על נשים מתוקף שיקולן הן, אלא היו מעוגנות ונתמכות על ידי נשים מלומדות ובקיאיות בתורת החוק העברי והכללי.¹⁰⁹ לפי עזריהו, עבודתן של חברות הלשכה בכל מקום בארץ הייתה מעשית ולימודית כאחת. הן העבירו מידע בין הלשכות, למדו מניסיוןן אלה מאלה, ועודכנו על ידי ה'התאחדות' בנושאי הזכויות שעמדו על הפרק בהתיינות עם המוסדות הנבחרים של היישוב (אסיפת הנבחרים, הוועד הלאומי), וכמובן עם מוסדות הרבנות הראשית ובתי הדין הדתיים.¹¹⁰

כאשר לדרך העבודה המעשית ב'לשכה המשפטית' בראשון לציון: כאן ניתן ללמוד מהדיווח של אפרת בן-כהן, שהתוודעה אל עבודה זו בבית אמה ולימים גם הצטרפה ללשכה כאחת המתנדבות שם.¹¹¹ לפי בן-כהן, הטיפול הקיף שלושה שלבים: 'ניסיון לגישור', 'טיעון'

108 תאריך משמעותי נוסף בהיסטוריה של הנשים בראשון לציון, באותו חודש, היה יום הבחירות הראשון בו השתתפו נשים (מוצאי שבת, טו כסלו תר"פ), ובו נבחרו שתי נציגות-נשים לוועד המושבה. ראו אצ"מ, A192/663, עמ' 15.

109 מרכז 'ההתאחדות' פרסם ב-1930 מדריך משפטי לאישה בשם 'זכויות האישה עלפי חוקי ארץ ישראל', בעריכת ד"ר ב' יוסף, והשתתפו בו 'שוכי עורכי הדין ביישוב'. ראו עזריהו, התאחדות נשים עבריות, לעיל הערה 100, עמ' 46. כמו כן היה ל'התאחדות' ביטאון בשם החוזר, שהופיע מזמן לזמן לפי צורך השעה. בהחוזר התפרסמו רשימות שדנו בבעיות ההתאחדות, ידיעות על פעולותיה, וגם סקירות על המתרחש בתנועות הנשים בעולם. מדי פעם פרסמה ההתאחדות גם עלונים וחברות. ראו שם, עמ' 84.

110 עזריהו, התאחדות נשים עבריות, לעיל הערה 100, עמ' 44-48; עזריהו, פרקי חיים, לעיל הערה 100, עמ' 197-198.

111 הדיווח נמסר על ידי בתה רות ארבל. בראיון עמי סיפרה אפרת בן-כהן, שכאשר אמה הלכה לעולמה

ו'ליווי'. בכל שלב היה זה טיפול אישי וצמוד, המבוסס בעיקר על שיחות. האישה 'הנוקת' (העזרה הייתה מכוונת בעיקר לנשים חסרות אמצעים) הייתה פונה למתנדבת, חולקת עמה את צרותיה, והמתנדבת ניסתה לאתר את הנסיבות להידרדרותם של היחסים בין בני הזוג. המתנדבת הייתה מבקרת בביתה של 'הנוקת', לומדת את חיי המשפחה ומשתדלת לתקשר עם הבעל ולשמוע את טענותיו (אם כי לא פעם נתקלה בכך זוג תוקפן שסירב לשתף פעולה, ובכך הבהין אף ספגה מכות). יוצא אפוא שהשלב הראשון היה רק ניסיון ל'גישור', כיוון שעל הרוב הפנייה ללשכה המשפטית לא הייתה משותפת לשני בני הזוג, אלא יזמה חד-צדדית של האישה הפגועה. המתנדבת תפסה את תפקידה כ'מגשרת', וחרף אי-ההיענות של הבעל חתרה ליישר את ההדורים ולהגיע להסכמה של שלום בית (ולו רק בעבור הילדים). לשם כך נקטה כל דרך, ובמרבית המקרים הצליחה.¹¹² רק אם כל המאמצים עלו בתוהו והגישור לא צלח, הייתה המתנדבת מקבלת על עצמה את תפקיד 'הטוענת', וכיוון שלפי ההלכה חסרה 'הנוקת' אישיות משפטית משל עצמה (וכאמור מבחינה כלכלית לא יכלה להסתייע בעורך דין), הייתה המתנדבת 'מלווה' אותה בכל הפרוצדורה המתישה של הליך הגירושיים בפני בית הדין הרבני.¹¹³ המתנדבת ייצגה אותה במשא ומתן עם הדיונים, טענה את זכויותיה וצרכיה, והגנה על האינטרסים שלה ושל ילדיה בנושאים כמו מזונות, הסכמי ממון, החזקה וכדומה.¹¹⁴ דרך אגב, הקשיים בבתי דין אלה, לא היו מנת חלקה של ה'נוקת' בלבד, אלא גם של 'הטוענת'. בוועידה הארצית השנייה של ה'התאחדות' (30 במאי 1932), מסרה חברת ההנהלה ד"ר חנה ברכיהו דוח על אודות הפעילות הכלל-ארצית של 'הלשכה המשפטית', בתארה 'מתוך כאב' את 'הליקויים הרציניים' בסדרי הנהלת המשפטים, 'בהם נתקלת חברת הלשכה המופיעה כ'טוענת' בפני בתי דין אלה'.¹¹⁵ האם בית הדין הרבני ביקש להערים

באו אליה שתי חברות הלשכה ואמרו: 'פוחצ'בסקי ייסדה אצלנו את הלשכה המשפטית, אנחנו מבקשות ממך להמשיך את מורשת האם ולהצטרף אלינו לעבודה'. בן-כהן עבדה בלשכה בראשון לציון עד 1981. בשנה זו, בהיותה בת 83, עברה לגור בירושלים.

112 לפי מכתב של חברות הנ"ע על אודות הלשכה המשפטית של 'ההתאחדות' בפתח תקוה, אנו למדים שלא פעם בעניינים של סכסוך משפחתי הן משתמשות [...] בעזרתו של משרד הרבנות, אם כי לרוב עולה בידן להשיב את שלום הבית' בלעדיו (הציטוט ללא חתימה), 'ידיעות מהארץ: בפתח תקוה, האשה, (חוברת ד-ה), 35-36 (תמוז-אב תרפ"ו).

113 קושי נוסף נלווה ל'נוקת' ול'טוענת' בשל העובדה שבראשון לציון לא היה בית דין רבני, והיה צורך לנסוע לשם כך לרחובות.

114 בוועידה השנייה של ה'התאחדות' (מאי 1930) הוחלט, בסעיף ג', להגביר את הקשר בין הלשכות המשפטיות בארץ, ולהחליף מידע וניסיון. ראו עזריהו, התאחדות נשים עבריות, לעיל הערה 100, עמ'

.47

115 שם, עמ' 46.

קשיים על ה'טוענת' ולהכשיל אותה בעבודתה כאישה, או שמא הייתה זו ההתנהלות המצויה והמקובלת דאז? כך או כך, גם בוועידות הבאות חזרו החברות ותבעו 'שכלולים בפרוצדורה', ו'שיפורים בסדרים הפנימיים והחיצוניים'.

זאת ועוד, בצד 'הלשכה המשפטית' בראשון לציון פעלה גם 'ועדת זכויות', שהיוותה חלק בלתי נפרד מפעילות ה'התאחדות' שם (ושאין למצוא דומה לה במקומות אחרים);¹¹⁶ שהרי בעוד 'הלשכה המשפטית' העניקה את שרותיה בצורה אישית ומשפחתית, 'ועדת הזכויות' עבדה כנגד המועצה המקומית וכנגד גופים מוניציפליים וממשליים אחרים. 'ועדת זכויות' תבעה את קיפוחה של האישה המקומית והעוולות כלפיה, בעיקר בשל חוקי היסוד ההלכתיים שהתעכבו ולא מצאו את פתרונם, כמו חוקי ירושה, ביגמיה, נישואי ילדות, עגונה וכדומה (כפי שנראה בהמשך). כן ראוי לציין, כי הפעילות המשפטית הציבורית של ארגוני הנשים בראשון לציון בלטה על מפת הלשכות המשפטיות של ה'התאחדות' והנ"ע בארץ, ואף באו – כפי שכותבת כהנסקי – ממושבות אחרות להתיעץ ולקבל עזרה ו'החברות נענו ברצון'.¹¹⁷

ה. משפט וספרות

כפי שציניתי לעיל, החיפושים והבדיקות בארכיונים ציבוריים ופרטיים לא העלו דוקומנטציה לפסיקות הדין של פוחצ'בסקי כשופטת. מפעילותה ב'משפט השלום העברי', חרף המספר הרב של המשפטים שבהם השתתפה, אין פרוטוקולים או פסיקות המופיעים בשמה בלבד,

116 גם אסתר זמורה משכחת את פעילות הנשים בראשון לציון, בצינינה את סניפם כסניף ייחודי שנושא זכויות הנשים עומד בראש דאגותיו: 'הוקמה בראשון לציון "ועדת זכויות" שגיבתה את הנשים מבהינה משפטית וסייעה להן לממש את זכויותיהן. תחום פעולה זה טופח על ידי "אגודת הנשים" המקומית, ונראה בעיניי כחשוב ביותר', זמורה, נשים עבריות ציוניות, לעיל הערה 99, עמ' 138.

117 איקס (כהנסקי), ידיעות מכל הארץ, לעיל הערה 106, שם. כאן צריך לציין, כי כהנסקי מייחסת במאמר זה את 'ועדת המשפטים' או 'ועדת הזכויות' – לסניף של הנ"ע שקם בראשון לציון (1926), וכהמשך לארגונים קודמים שפעלו במקום ('אגודת נשים' וה'התאחדות'). האם ניסתה כהנסקי, שהייתה אחת הפעילות בהנ"ע, לנכס את מוסדותיה של ה'התאחדות', או שמא כיוון ששני הארגונים פעלו יחד, ועם אותן נשים-פעילות, לא ראתה פסול בעמעות הגבולות? כך או כך, פוחצ'בסקי הייתה מודעת לעמעות זה, ובמאמרה (1932) היא מבהירה בזה הלשון: 'ממאיתיים חברות בראשון מאורגנות בשתי הסתדרויות – 'הסתדרות נשים עבריות', העוסקת בטיפוח האם והילד, ו'התאחדות נשים עבריות לשינוי זכויות', המגינה על האשה במקרה של תסכוכת בחיים משפחתיים וקיפוח זכותה. בעיקר מבקשת ההתאחדות דרך לשינוי ערכין במהלך החוקים המעיקים על האשה מדור דור', פוחצ'בסקי, האשה בבניין ראשון לציון, לעיל הערה 40, עמ' 4.

כיוון שתמיד פעלה במסגרת של צוות שופטים; ואילו לגבי פעילותה כמגשרת, בוררת וטוענת, נראה שמלכתחילה בחרה לא לכתוב את הדברים. היו אלה פתרונות מידיים לכאן ולעכשיו, ונראה שלא ראתה בהם עדות היסטורית יוצאת דופן לתופעתה של אישה שופטת, כבר בראשית התארגנות החיים החברתיים והמשפטיים בארץ. מצד שני, אם השיפוט נוסח פוחצ'בסקי נשאר רק בבחינת עדויות שבעל פה, הנה דווקא החוויה השיפוטית הנשית שלה הלכה ומילאה את כתביה. הקריאה בסיפוריה שבה ומעידה, כי היא חיה את המשפט באופן אינטנסיבי בספרות שלה, וכי הסיפורים שלה הם הפרוטוקולים האבודים, המוסרים לנו לא רק את תוכני המשפטים והפסקות, אלא גם את תורת המשפט המוסרית שלה כאישה וכפמיניסטית.

שולמית אלמוג, בספרה 'משפט וספרות', מפנה את תשומת הלב ל'נקודת מוצא משותפת' או 'כיוון זרימה מסוים', שבאמצעותם כדאי לבחון את הדרכים 'בהן עשויה הספרות [...] לשרת את המשפט'. בהמשך היא מציגה את שני התחומים האלה לעיון משווה, בניסיון להגדיר 'את טיב היחס' ביניהם 'כנטול איכות היררכית' וכמייצג 'שני ערוצים המפרנסים, מעשירים ומעמיקים זה את זה'.¹¹⁸ והנה בבואנו לקרוא מחדש את פוחצ'בסקי כשופטת וכסופרת, אי-אפשר שלא להידרש לעיון משווה זה, כאשר שני תחומים אלה (כפי שהצבעתי כבר בדיון שלעיל) מרבים לפרנס ולהעשיר זה את זה. במה דברים אמורים? פוחצ'בסקי שלחה ידה בעט סופרים מגיל צעיר. תחילה כתבה מכתבים ומאמרים,¹¹⁹ ועם עלייתה לארץ עמדה יצירתה בעיקר בסימן הפרוזה (סיפורים, נובלות קצרות, רומן). כאמור, רוב כתביה עוסקים בחיי המושבה ראשון לציון, ותמות משפטיות שעניינן המגזר החלש כקרבתן לאי-צדק משפחתי וחברתי מחלחלות ומטעינות אותם. פוחצ'בסקי לא הכחישה שהיא שואבת את החומרים לסיפוריה מהמציאות המקומית. להפך, היא אף הצהירה על כך

118 שולמית אלמוג, **משפט וספרות**, 13-14 (2000).

119 טובה כהן ושמואל פיינר, במאמרם על אודות המשכילות העבריות (במאה התשע עשרה), מציינים את 'המכתב' כסוגה ספרותית, שנשים הרבו לכתוב בה. כיוון שלא העזו לחדור אל הספרות הקנונית, הן בחרו בסוגות שוליים, ובאמצעותן ביטאו את הגיגיהן בנושאים לאומיים ספרותיים ותרבותיים. כמו כן שילבו במכתבים אלה קטעים יצירתיים על דרך של סיפור ותיאור. ההתכתבות בעברית הייתה אז מקובלת מאוד בין המשכילים-הגברים ויצרה ביניהם הרגשה של שיתוף אידאולוגי-תרבותי אליטיסטי; מסיבה זו החליטו גם הנשים לנסות ולהשתלב בקהילה המשכילית באמצעות מכתבים (שאותם שיגרו לאנשי רוח בולטים, וכן פנו לפרסמם בצורה גלויה בעיתונות). גם פוחצ'בסקי פרסמה מכתבים בעיתונות, וכאמור שלחה את מכתביה למשורר י"ל גורדון. ראו טובה כהן ושמואל פיינר, 'מבוא: נשים יהודיות משכילות – הדרה, חרדה ויצירה', **קול עלמה עבריה**, כתבי נשים משכילות במאה התשע עשרה, 36-61 (טובה כהן ושמואל פיינר עורכים, 2006).

(מפי גיבוריה), כמו מבקשת לומר שאכן הספרות היא עדותה.¹²⁰ ברומן 'במדרון', למשל, היא מגייסת את הגיבורה מלכה פריש, קוראת נלהבת של ספרים,¹²¹ להביע את דעתה לגבי עשייה ספרותית מהי. וכך היא אומרת שם: 'מה בעצם עושה הסופר?... הוא לוקח חתיכת חיים, גוזר אותה מן ההווי ומכניס לתוך מסגרת הנקראת ספר'. גיבור אחר הוא הסופר הצעיר שלום שץ, שבהתחבטותיו מה ואיך לכתוב הוא מנסח זאת כך: 'כותב הוא מחיי עצמו, מן העבר ומן ההווה... אבל יש גם מה שנובע מעמקי נפשו בלבד. אז עומדת השאלה לפניו, אם נכון התיאור, ואם הקווים שבו אמיתיים הם. תשובה מוחלטת אין, אבל אמונתו... אומרת ללב שזהו צביונם הנכון של החיים'.¹²² כאמור, גם פוחצ'בסקי חותרת לספר את 'הקווים האמיתיים', ומבקשת לא 'להמציא' מציאות אלא לספר אותה, להרהר עליה, ואולי יותר מזה – לחתור תחתיה בניסיון לשנותה. בכתיבתה פוחצ'בסקי אינה פונה לספר את ההישגים היישוביים הלאומיים, אלא ההפך: בכמיהתה לבנות כאן חברה לאומית איכותית, היא אינה נרתעת מלחשוף את כל אותן עוולות ומצוקות שנתגלו כבר מלכתחילה במציאות הארץ ישראלית החדשה, ההולכות ומייצרות פערים חברתיים – מעמדיים ומגדריים – לא רק בקהילה ובמשפחה אלא גם בחדרי בית המשפט.

היצירה הספרותית של פוחצ'בסקי זרמה בד בבד עם הפעילות המשפטית שלה, כשהאינטראקציה ביניהן מפרה זו את זו. ועם זאת לא רק בית המשפט שירת את עלילתיה, אלא גם בעלילתיה היה כדי 'לשרת את המשפט' בן הזמן,¹²³ שירות שבא לידיע את הציבור על אודות העיוותים החוקתיים, ובראש וראשונה על הטיפול של בתי הדין הרבניים, שאותם הכירה מקרוב כל כך בפעילותה כטוענת בלשכה המשפטית. ואכן, סיפוריה של פוחצ'בסקי בנושאי מגדר ומשפט הם כולם זעקה, באמצעותם היא זועקת את אי־שוויון האישה במסגרת המערך השרירותי-השוביניסטי של התחוקה היהודית, שמתעקשת להצדיק את הגבר בכל סיטואציה שיפוטית, ומתעללת ומאשימה את האישה באשר היא אישה. יתרה

120 במחקרי בספרות העלייה הראשונה, תוך השוואה עם ספרויות של מתיישבים ראשונים, מצאתי כמה הקבלות פואטיות עקרוניות, ובהן ההקבלה המרכזית והמובילה, המעידה שספרות מתיישבים ראשונים היא ספרות שמלווה היסטוריה. היא אינה מתיימרת לכתוב את ההיסטוריה, בשל היעדר פרספקטיבה היסטורית, אבל, כמו שטען זאב יעבץ, סופר העלייה הראשונה, היא מכינה חומר להיסטוריון לעתיד לבוא. ראו יפה ברלוביץ, *ספרות העלייה הראשונה כספרות מתיישבים ראשונים* (1979).

121 מלכה פריש החלה את עבודתה במושב כמטפלת, אולם עם הקמת סניף 'הסתדרות נשים עבריות' שימשה גם כמזכירה. באמצעותה אנו מקבלים השקפות אותנטיות של חיי החברות במסגרת הארגון, על בעיותיהן, מאבקהן, לבטיהן ויחסיהן.

122 נחמה פוחצ'בסקי, *במדרון*, 104, 131 (1934, 2004).

123 סיפוריה של פוחצ'בסקי התפרסמו גם בכתבי עת בחוץ לארץ (למשל 'משורר עלוב' התפרסם בהמבשר, 1910; 'בלעדיה' התפרסם בהשילוח, 1913).

מזו, פוחצ'בסקי מפעילה את הבמה הספרותית שלה גם נגד החברה הגברית היישובית, ונגד מוסרה הלאומי הכפול; חברה שכמהה לבנות משפט עברי נאור וצודק, ובה בעת מתמידה באותם חוקים הלכתיים וראקציוניים דכאניים, כאילו המהפך הציוני מגולה למולדת לא קרה כלל. כהדגמה ל'ספרות ומשפט' בכתביה של פוחצ'בסקי, אעסוק כאן בשני חוקים שפוחצ'בסקי כאבה אותם במיוחד בסיפוריה: 'חוק הירושה' ו'חוק הביגמיה'.

חוק הירושה: אחד הסיפורים הנוקבים, הבונים את הפסיפס העלילתי של 'במדרון', הוא דיווח קצר על אודות איכרה-אלמנה, שהזעם שהוא מעורר אחריו מצטרף לכל פסיפס העיוותים שרומן זה פורס בסיפורו על אודות המושבה בשני העשורים הראשונים של המאה. הסיפור נמסר כאן מפיה של מלכה פריש, אותה צעירה עולה שהגיעה אל דודתה במושבה, ובינתיים התפרנסה מטיפול בחולים ובהם האלמנה (ללא שם). לפי פריש, איכרה-אלמנה זו הגיעה למושבה בנעוריה, כשהמושבה הייתה עוד תחת חסות הברון (סוף המאה התשע עשרה). היא נישאה ל'פועל שהתאכר',¹²⁴ ובעזרת פקידות הברון קיבלו בני הזוג נחלה גדולה לעסוק בחקלאות. אלא שלרוע המזל חלה הבעל לאחר מספר שנים ונפטר, כשהוא משאיר אחריו את אשתו עם שני ילדים קטנים. במצב עגום זה, וללא ידיים עובדות, הציעה לה הפקידות למכור את חלקתה ולמצוא פרנסה קלה יותר, אלא שהאיכרה לא הסכימה. היא התעקשה להמשיך ולטפל במשק, ולא עוד אלא ש'במשך הזמן פרח המשק תחת ידיה' עד ש'נחשבה בין עשירי האיכרים'. שנים עברו, הבנים בגרו, והנה עם הינשואם לנשים, פתאום 'צר נעשה להם ישיבתה ביניהם'. כלומר, כבעלי משפחה, נעשתה האם מיותרת לבניה, ולא עוד אלא שאף ניסו לנשל אותה ממשקה, והיא במצוקתה נאלצה לפנות לבית משפט ו'לתבוע את זכות הקיום בביתה ובחצרה' מבניה שלה. אלא שכאן החוק היהודי, האמור להגן על החלש ובראש וראשונה על האלמנה, לא רק שלא יצא להגנתה אלא רק סיבך ואמלל אותה, וכדברי פוחצ'בסקי שם: 'חוק הירושה הבלתי צודק ביחס לאלמנה גרם לה סיבוכים רבים, עד שנפלה למשכב', 'שלשלת העינויים והייסורים שהמשפטים הניחו עליה קצרה את ימיה', 'אבל כלום יש על מה להצטער אחרי אובדן הכל?'.¹²⁵

פוחצ'בסקי שולחת אצבע מאשימה לעבר שני גורמים הרסניים במעמד זה: א. 'חוק הירושה' (כפי שאסביר כאן); ב. הבנים, שמעצם תפיסת חוק זה כסמכות גברית כוחנית, ביקשו ל'נקות את השטח' מבעלותה של אישה, ואפילו היא אמם. מה הוא חוק זה? בספרה 'התאחדות נשים עבריות לשינוי זכויות' מפרטת עזריהו, כי 'חוק הירושה' פעל לראשונה

124 בעלייה השנייה ראו פועלים שכירים במעמדם הפרולטרי – יעד אידאולוגי עקרוני, ואילו פועלי העלייה הראשונה ביקשו באמצעות עבודתם לקדם את מעמדם הכלכלי ול'השתכלל', כלומר לרכוש אדמה ולהקים משק קטן משלהם. שדרוג נוסף היה 'להתאכר' – להפוך מפועל לאיכר.

125 פוחצ'בסקי, במדרון, לעיל הערה 122, עמ' 147-148.

במסגרת חברת פיק"א, שקיבלה על עצמה, דרך יק"א, לנהל את האדמות שנקנו על ידי הברון רוטשילד (שנים לאחר מכן גם 'קרן קיימת לישראל' נקטה בדרך זו). לפי חוק זה הכירה חברת פיק"א רק בבעלותו של 'אבי המשפחה' על כל 'יחידת התיישבות', אם כי מעיקרה ניתנה בעלות זו לשני בני הזוג (גם התנו את מתן הבעלות בהיותו של הגבר נשוי). מאידך גיסא, כאשר נפטר הבעל לא הסכימה חברת פיק"א להשאיר במשק את 'אלמנת המנוח' כסמכות של 'בעלת המשק'. כלומר, למרות העובדה שהאיכרה-האלמנה השקיעה ב'יחידת ההתיישבות' את מיטב כוחותיה, היא התמנתה (באופן הטוב ביותר) רק 'כאפוטרופוס על משק ילדיה עד שיגדלו'. וכאשר הגיעו הבנים לגיל בגרות נעשתה לפתע האם, שעבדה וניהלה את הנחלה עד עתה, 'לאדם תלוי בחסדי בניה'¹²⁶. הנה דווקא חוק חברת פיק"א, שבא לעודד התיישבות ואיכרות ביישוב החדש, יצר עוולות נוראות אלה בהכירו רק בגבר את בעל המשק, ובכך הקים בנים נגד אמותיהן.

מקרה זה, שעליו מתקוממת פוחצ'בסקי ברומן שלה, לא היה חריג או בודד. ההפך הוא הנכון, כסוכים משפחתיים דומים היו מופיעים חדשים לבקרים בבתי המשפט, ואלמנות רבות במושבות העלייה הראשונה אומללו והתמוטטו. למותר לציין כי הנשים ב'התאחדות' העלו שוב ושוב תביעה לשוויון בחוק זה (לבעל ולאישה), בטענה כי 'שליטת זכות הירושה מאת אם המשפחה העבריה [...] מאת האישה העוברת, העצמאית והעמלה שכם אחד עם בעלה [...] לא בלבד שעלולה לפגוע קשה במצבה החומרי של האישה [...] היא גם עומדת בסתירה עמוקה להלך הרוח החברתי השורר ביישוב החדש'¹²⁷.

כראייה נוספת כדאי לקרוא את מאמרה של עדינה כהנסקי, 'פיק"א ואיכרותיה'¹²⁸. גם כהנסקי שופכת את חמתה על חברת פיק"א, ומתווכחת עם החוק ועם שניים מנימוקיו: א. הנחלה אמורה להיות מעובדת רק על ידי זוג, ולא על ידי יחידים (אם כך מה היה קורה אם הגבר היה נשאר אלמן. האם גם אז היו מנסים לנשל אותו מנחלתו); ב. העדיפות היא להכניס כוחות צעירים למשק (ומכאן לרחוק כמו מובן מאליו את האיכרה הזקנה, שעשתה את שלה וחייבת ללכת כמו 'הכושי'). כהנסקי מביאה שלושה מקרים של אלמנות ראשון לציין, כל מקרה מצמרר מקודמו, אלא שהיא אינה מסתפקת בכך וכותבת: 'הייתי יכולה להביא עוד דוגמאות כאלו וכאלו. ואם יש גם בעלים ובנים טובים [...] אין זה משנה הרבה מעצם השאלה, כי הכוונה היא לחוק – לחוק הקיים נגד האיכרה'¹²⁹.

126 עזריהו, התאחדות נשים עבריות, לעיל הערה 100, עמ' 79.

127 שם, עמ' 61.

128 עדינה כהנסקי, 'פיק"א ואיכרותיה', (האשה ד-ה), 13-15 (תמוז-אב תרפ"ו).

129 שם, עמ' 15; 'חוק הירושה' נוסח פיק"א ונוסח 'קרן קיימת' רק הגדיל את פגיעתו בציבור הנשים, כך

ואכן גם פוחצ'בסקי אינה מסתפקת בסיפור זה בלבד, ויצאה להוקיע את נישול האיכרה בשתי נובלות נוספות, והפעם – איכרות שנפלו קרבן לבני משפחה קרובים גם ללא חוקי פיק"א. דהיינו, רק מתוקף היותם גברים השתלטו קרובים אלה על רכושן, ונישלו וגירשו אותן מקנייניהן הן. סיפור אחד הוא 'המשק', ובו אלמנה ללא ילדים, זהבה שטיינברג, מכניסה לביתה ולמשקה את אחותה וגיסה, וזה האחרון הופך אט-אט לאדון הבית, ומתעלל ומשפיל אותה כאחת השפחות. הסיפור השני הוא 'בכרדודת', ובו ציפורה דרורי, אישה דעתנית ואיכרה מוצלחת שלא נישאה לאיש, מנהלת את משקה ביד רמה אך הולכת ומודרת על ידי אחיה הצעיר הרוצה להקים לו משפחה. בגסותו ובתוקפנותו הוא מעניק לה את התחושה שהיא מעכבת בערו את תוכניתו, והיא בדאגתו לו – אורות בחשאי מעט חפצים ומסתלקת.¹³⁰

חוק הביגמיה: חוק נוסף שהעסיק והטריד את פוחצ'בסקי, ומצא את ביטויו בסיפוריה, הוא חוק הביגמיה. כאן יש להזכיר כי 'לפי דין תורה הנישואין הם פוליגמיים', ובידי הבעל לשאת יותר מאשר אישה אחת, בעוד 'האישה' לעומת זאת 'אינה יכולה להינשא בו זמנית ליותר מאשר בעל אחד'.¹³¹ בפועל מסביר אליאב שוחטמן, 'חוסר השוויון האמור [...] אינו קיים כמעט', כיוון ש'זה כאלף שנים' שיהדות אשכנז קיבלה עליה את שתי תקנותיו של רבנו גרשום: האחת היא איסור ריבוי נשים, והשנייה היא איסור גירוש אישה בעל כורחה. על כך מוסיפה כרמל שלו, שחרם דרבנו גרשום אמנם 'השווה באופן עקרוני את דין הגבר לדין האישה לעניין ריבוי נישואין', אלא שהשאייר כלל חריג שמיטיב בכל זאת עם הגבר, והוא 'היתר מאה רבנים', שבמקרים מיוחדים מתירים לו לשאת אישה שנייה.¹³² במילים אחרות, עם כל הליברליזם הנאור שמפגין חוק זה ביחסו לאישה, הוא אינו חוק גורף, כיוון שפרט לציבור האשכנזי – שאר העדות לא התחייבו לו. אמנם במדינת ישראל, הביגמיה היא 'עבירה שבצידה עונש מאסר של חמש שנים',¹³³ אבל בשנות העשרה והעשרים של המאה הקודמת לא היה כל ממסד שאכף איסור זה. ניסיון של נשים, וביניהן פוחצ'בסקי, לאסור על ביגמיה, התקבל כמאבק בין-תרבותי של מסורות יהודיות, שבו ההגמוניה הנשית

שלימים גם 'מועצת הפועלות' הצטרפה למאבק שתבע את רישום קנייני המשפחה על שם האישה והאיש גם יחד. ראו שם, עמ' 79-80.

130 נחמה פוחצ'בסקי, 'המשק', בכפר ובעבודה, לעיל הערה 2, עמ' קט-קסז; נחמה פוחצ'בסקי, 'בכרדודת', שם, עמ' קסט-ריב.

131 אליאב שוחטמן, 'מעמד האישה בדיני נישואין וגירושין', מעמד האישה בחברה ובמשפט, 384-385 (פרנסיס דראי, כרמל שלו ומיכל ליבן-קובי עורכות, 1995).

132 שוחטמן, שם, עמ' 412; כרמל שלו, 'חופש ההתקשרות לנישואין ולחיים משותפים', שם, עמ' 470.

133 שלו, שם, עמ' 469-470; אליאב שוחטמן, 'סעיף 2 לחוק תיקון דיני עונשין (ריבוי נישואין), התשי"ט

– 1959, שם, עמ' 386.

האשכנזית מתעקשת להכתיב את עצמה על ה'אחר' המזרחי האתני.¹³⁴ ואכן בוועידה הארצית השנייה של ה'התאחדות' ב-1932 (שהורכבה ברובה מנשים יוצאות אירופה וארצות הברית), הועלה חוק זה לדיון 'בכל חומרתו', ובסיכום הוחלט להציבו כתכנית מידית ומועדפת לשנת העבודה הבאה. וזו לשון הסיכום: 'הוועידה מטילה על המרכז (הוועד המרכזי – י"ב) לפנות אל הרבנות הראשית בתזכיר בעניין פרובלימת "ביגמיה", שיהא מבוסס על המקרים בהם טיפלו הלשכות המשפטיות בארץ'. למותר לציין שבאותה שנה שוב נבחרה פוחצ'בסקי לחברת המרכז, וכאמור גם היא טיפלה בבעיה זו, שהייתה כה מוכרת וקרובה אליה בחיי הנשים במושבה.¹³⁵

גם בפרק הבא בספרה, שכותרתו 'ביגמיה והיתר', שבה ומעלה עזריהו את 'פרובלימת הביגמיה', בציינה כי זו עלתה על הפרק 'בתחילת שנות השלושים', משום שבאותה תקופה 'הלך [...] וגבר מספר המקרים [...] ביישוב'; כלומר, על פי 'החומר העובדתי [...] שהתרכז בלשכות המשפטיות' למדו החברות לרעת, 'שמקור התופעה המחפירה' הוא לא רק בריבוי נישואין אלה, אלא גם בריבוי 'השימוש לרעה בחוק היתר'. כלומר, 'רבנים' לא מורשים פעלו שלא כחוק, והעניקו היתרים 'מסולפים' לגברים שנשאו אישה שנייה. האישה השנייה הוכרה כדין וכדת, וגם הבעל 'לא היה [...] צפוי לעונש'.¹³⁶

כאן צריך לציין, שההחלטה בוועידת ה'התאחדות' בעניין הביגמיה, התקבלה חדר-משמעית כנוהג נחשל ופסול לגבי כל ציבור הנשים, ותהיה העדה אשר תהיה. מאידך גיסא, ייתכן שריבוי נשים בשנות השלושים פקד דווקא את הציבור האשכנזי, שהרי כמו בגלי הגירה קודמים – נהג הגבר לנסוע ראשון לארץ ישראל (כדי להכין שם תשתית אלמנטרית לקליטת האישה והילדים), ואם התארך הזמן והוא התקשר עם אישה מקומית – הוא מצא עצמו לבסוף עם שתי נשים. הסיטואציה הלאבילית של ארץ הגירה המשכיחה אפוא לאמלל נשים, והן נפלו שוב ושוב קרבן לגבה המנצל מצבים אלה לסיפוק צרכיו ולהתנערות מחובותיו.¹³⁷ ולגבי הגמישות הבלתי נסבלת של חוקי היתר, כפי שפעלו בשנות השלושים, יש להבהיר: חוק 'היתר מאה רבנים', כפי שהוא מוצג אצל שוחטמן וכרמל, משתמע כפרוצדורה זהירה וקפדנית שאינה ממהרת לאשר נישואין שניים, ומערימה

134 לפי שוחטמן, גם אם בין קהילות הספרדים לא פשטה תקנה זו, היה מקובל בהרבה עדות לכלול בנוסח הכתובה תנאי מפורש, המלווה לרוב בשבועה או בחרם, שלפיו מחויב הבעל שלא לשאת אישה שנייה ללא הסכמת הראשונה או ללא רשות בית דין. ראו שם, עמ' 385.

135 עזריהו, התאחדות נשים עבריות, לעיל הערה 100, עמ' 47.

136 שם, עמ' 72.

137 גור אלרואי, 'הגירה לארץ ישראל מנקודת המבט של האישה', אימיגרנטים – ההגירה היהודית לארץ ישראל בראשית המאה העשרים, 134-162 (2004); וכן כוהם, להפוך למיעוט, לעיל הערה 96,

עמ' 214-218.

סייגים בדרך לאישורו. ולכן ההיתר הפזיז והגמיש של הדיינים דאז, כפי שמדווחת עזריהו, שב ומסביר את היחלצותן של נשות ה'התאחדות' לפעול קשות נגד דיינים אלה, ונגד התנהגותם הזולזנית בכל אישה, תהיה העדה והמסורת שלה אשר תהיה.

באשר לפוחצ'בסקי: היא עוד הקדימה ועסקה ב'פרובלימת הביגמיה' בספרה הראשון (1911), וכן בסיפורים מאוחרים יותר משנות העשרים (1925). אלא שמושאי סיפוריה הן לא הנשים יוצאות אירופה אלא הנשים יוצאות תימן, כפי שפגשה בהן בראשון לציזון. האם נשים אלה העלו בבית המשפט שלה את קשייהן במשפחה הביגמית, או שהיא התוודעה אל עלבונן וסבלן בהזדמנויות אחרות? כך או כך, פוחצ'בסקי שוללת נוהג זה מכול וכול, גם אם ריבוי נשים הוא בבחינת דין תורה אצל התימנים (ואולי היא שואבת את צדקתה מהתקדימים העלילתיים המסוכסכים שהסיפור המקראי מלא אותם, כמו סיפורי שרה/ הגר, רחל/ לאה, חנה/ פנינה וכדומה). כשופטת וכפמיניסטית יוצאת פוחצ'בסקי למגר אפליה נשית זו, והיא בוחרת להוקיע ולזעזע את ציבור הקוראים בנוסחה סיפורית החוזרת על עצמה: אישה משתתה מלהביא ילד לעולם בשנים הראשונות לנישואין, ובמקום לנסות ולסייע לה ממחר הגבר לקחת לו אישה שנייה על פניה, ללא ידיעתה וללא התייעצות עמה. סיפורים אלה מהדהדים בזעם רב של הכותבת, התוקפת את הגבר התימני – כפרט וכקהילה – על יחסו האינטרומנטלי לאישה כרחם בלבד; על בהילותו לדור המשך; ועל השפילו את נשותיו וסכסכו ביניהן. בכתבים אלה מודעת פוחצ'בסקי לכך, שהיא משמשת פה לאילמותה של האישה התימנייה העקרה, והיא אינה נרתעת מלהטעין בה את מחשבותיה ועמדותיה שלה. במילים אחרות, כמו בחתרנותה תחת חוק הירושה כך גם כאן, היא יוצאת קבל עם ועדה להשריש ולעקור מנהג גברי מגונה זה (בעיניה) (בין אם האישה התימנייה משלימה אתו או לאו).

דוגמה לכך היא הסיפור 'אחרי שמחה', שבמרכזו עומדת עדיה – אישה מלאת חיוניות וסקרנות, המפרנסת בכבוד את בעלה בעבודות משק בית. שלא כמוהו, החרד ופוסל כל חידוש טכנולוגי במושבה, היא פתוחה לקלוט וללמוד כל דבר (היא גם מצילה את חייו בשדלה אותו לעבור ניתוח רפואי). אלא שכל זה לא מסייע בעדה, וכשהיא מתעכבת מלהיכנס להריון, הוא פונה לשאת לו אישה שנייה את ה'ילדה' סעידה. הסיפור מתמקד בערב החתונה, כשכל החוגגים שמחים עם הבעל (סלים) ואילו עדיה, שרק עכשיו נודע לה כל זאת מפני השכנות, מטיחה את ראשה בקיר.¹³⁸ הסיפור 'אסונה של אפייה' מציג סיטואציה אכזרית עוד יותר. אפייה העקרה נכנסת סוף-סוף להריון, אלא שכל תקופת ההריון צצות בעיות גניקולוגיות שלא זוכות לטיפול. המצב מסתבך עם הלידה שתחילתה בשבת. הבעל אוסר עליה לקרוא לרופא בשל קדושת היום, ואילו אפייה, בייסוריה, ממרה

138 נחמה פוחצ'בסקי, 'אחרי שמחה', ביהודה החרשה, לעיל הערה 2, עמ' 69-74.

בית משפט של אישה אחת: סיפורה של נחמה פוחצ'בסקי

את פיו ומבקשת לקרוא למעבירתה, המזעיקה רופא. אפייה יולדת ילד מת, ובעלה שמאשים אותה במות הילד (בשל חילול שבת) ממהר לקחת לו אישה שנייה.¹³⁹

ו. סיכום: האומנם מודל שפיטה של אישה?

בשנת 1926 התפרסם בירחון **האשה** מאמר של רוזה גינצבורג בשם 'עורכות דין'.¹⁴⁰ במאמר זה התלוננה הכותבת על הדרתן של נשים בעלות השכלה משפטית מעריכת דין, ללמדנו שבאותן שנים היו בארץ נשים יהודיות שסיימו את לימודיהן בתחום המשפט, אבל אף אחת מהן לא הצליחה לעסוק במקצועה כעורכת דין, לא בתקופת השלטון העותמאני וגם לא תחת החסות המנדטורית של הממשל הבריטי. עם זאת, העניקו הבריטים לבתי הדין הרבניים 'שדה פעולה נרחב', ובו נקבעו ונחתכו על ידי הרבנים כל ענייני הנישואין, הגירושין, האפטרופסות וכדומה. גם אם עורכות הדין היהודיות היו מקבלות רישיון לעסוק במקצוען, הן היו מנועות מלהופיע בפני בתי דין אלה.

מאמרה של גינצבורג אומר דרשני, בעיקר כשבאים לסכם את פעילותה של פוחצ'בסקי כשופטת. שכן לפי המתואר בו, נראה שבתקופה זו של מעבר בין ממשלים ובין מערכות תחוקה שלא נקבעה עדיין תקינותן (העשורים הראשונים של המאה העשרים בארץ ישראל) – ניתן היה באוטונומיה הקהילתית של היישוב החדש למלא תפקידים 'פרופסיונליים' גם ללא הכשרה ורישיון (אם כי רק במסגרת של טריבונלים לא פורמליים). התוצאה היא, שנשים בעלות השכלה משפטית היו מנועות על פי חוק מלשמש כעורכות דין ושופטות, ואילו נשים שצברו כוח חברתי ופוליטי בפעילותן הציבורית, היה להן סיכוי רב יותר להתמנות לתפקיד שיפוטי זה או אחר, ואף להופיע בפני בית דין רבני ולהפעיל את השפעתן וסמכותן.

במילים אחרות, אנו עדים כאן לתופעה לא צפויה, שרק בנסיבות ההן יכלה למצוא לה את מימושה, והיא: מודל שפיטה של אישה. כאמור, פוחצ'בסקי לא הייתה כבולה להשכלה משפטית מסוימת ולא כל שכן לקורדים פרופסיונליים מחייבים, ודווקא בשל כך העזה ליצור לה מודל של שפיטה שאפשר לאפינו כשפיטה של אישה. רינה בוגוש ורחל דון יחיאל,

139 לפי אפרת בן-כהן, במרתפה של פוחצ'בסקי התגוררו זוג בני העדה התימנית, ללא ילדים. בהשפעתה של פוחצ'בסקי, הבעל לא לקח אישה שנייה, ופוחצ'בסקי במשך שנים הדריכה ותמכה בהם בטיפולים רפואיים (כספית ונפשית). לאחר עשר שנים ילדה האישה בן, ומקרה לא יאומן זה שפוחצ'בסקי חוללה עשה לו כנפיים, לאמור: יש פתרון אחר לביגמיה. ראו ארבל, זכרונות של אפרת בן-כהן, לעיל הערה 34.

140 רוזה גינצבורג, 'עורכות דין', **האשה** א, 31 (ניסן תרפ"ו).

בדיוניהן על אודות מגדר ומשפט, מציבות מערך שאלות עקרוני השב וחוזר על עצמו בניסוחים שונים: האם לנשים 'העוסקות במקצועות המשפטיים יש היגיון משפטי ופרקטיקה משפטית ייחודיים ושונים מאלו של גברים'? האם למגדר יכולה להיות 'השפעה על תוצאות הפסיקה, שכן נסיון החיים השונה [...] יביא גם למדיניות ולסדרי עדיפויות שונים?' 'האם קיימת נקודת מבט מיוחדת לנשים גם בתחום השפיטה', כמו נטייה 'לשיפוט ליברלי יותר', או נטייה 'להעניש ביתר חומרה על עברות נגד נשים'¹⁴¹

התשובה על פי פוחצ'בסקי (בעקבות דיונונו לעיל) היא ללא ספק 'הן': 'הן' אסנסיאלי – שבא לידי ביטוי מעצם היותה אישה עם ניסיון חיים שונה (משל הגבר); 'הן' פמיניסטי – שהעלה בשיפוטה מודעות של 'נקודת מבט שונה' ו'סדרי עדיפויות שונים' (משל הגבר); 'הן' פרקטי – שנטה להעניש ביתר חומרה עברות נגד נשים; ו'הן' אכפתי אלטרואיסטי – שבחירתו בשיפוט הליברלי היה בולט יותר. ואכן פוחצ'בסקי התעקשה לנקוט בכל אחת מהקטגוריות האלה, כשהיא אינה מנסה להפנים קודים שיפוטיים גבריים,¹⁴² אלא שבה ומדגישה רק את החשיבה השיפוטית שלה כאישה, שעיקרה שיקולים מוסריים ערכיים ולא דווקא תחוקתיים פורמליים. לכן גם בגישוריה ובכירוריה השתמשה פוחצ'בסקי בכלים נשיים מובהקים: חמלה, הבנה, דאגה, מעורבות, וכמובן דיבוכה של האישה השותקת, והשמעת קולה ודרישותיה אל מול תובעיה. יתרה מזו: הלגיטימציה שהעניקה פוחצ'בסקי לקולה של האישה בבית המשפט, חידדה ביתר שאת את הדיפרנציאציה בין שיפוט נשי לגברי, וזאת בעיקר בהתייבחה לפני בית הדין הרבני, שפסק את החלטותיו באמצעות פלפול תאורטי יבש של חוקים קדומים, ללא כל הקשבה והתחשבות בבעיות הכאן ועכשיו של האישה.

מאפיין נוסף שייחד את השיפוט הלא פרופסיונלי של פוחצ'בסקי, אך הדגיש את השיפוטיות הערכית שלה כאישה, הוא הניסיון הבלתי נלאה שלה להדריך ולכוון. עניין זה בא לידי ביטוי בעיקר בפעילותה כמגשרת (הגישור הטרנספורמטיבי). שהרי עם כל חתירתה לפייס בין הצדדים, היא ביקשה גם להורות להם את הדרך לשיפור יחסיהם לעתיד (על פי דעתה וניסיונה). פוחצ'בסקי העדיפה כשופטת (בכל מצב) לא להישאר ניטרלית (כפי שהתפקיד מחייב לכאורה), והרעיפה על בעלי הדין אינפורמציה ולימוד שעניינם לא רק עצות מעשיות אלא גם מודעות והעצמה. במילים אחרות, היא בחרה לתפקד כשופטת לא רק כדי לעזור ולהגן על הפרט החלש והנצרך, אלא גם כדי לנסות ולקדם את הקהילה

141 רינה בוגוש ורחל דון-יחיא, מגדר ומשפט, אפליית נשים בבתי המשפט בישראל, 13, 19–20 (1999).

142 שם, עמ' 20.

היישובית לקראת חברה סובלנית יותר, על פי האני המאמין האידאולוגי שלה כציונית וכפמיניסטית.¹⁴³

לסיכום אומר כך: סיפורה של פוחצ'בסקי לא נמנה עד כה עם סיפורי-העל של היישוב המתחדש בארץ ישראל – זה שניסה לבנות עצמו בקונטקסט נאור של תחייה לאומית גברית, אך גילה שמרנות וראקציוניזם לגבי תחייה לאומית נשית. אף על פי כן, דרך המנסה הנקודתית של בתי המשפט האלטרנטיביים של תחילת המאה הקודמת, ודרך אישה מנהיגה וקבוצת נשים שנאבקו עמה למען זכויות ושוויון, למדנו לשכתב היסטוריה זוטא של מקום כהיסטוריה של נשים; היסטוריה עלומה, שנתפרשה כאן שלבים-שליבים לאורך שלושים שנה ויותר, ונחשפה כסיפור הישגיהן של נשים לחברה ולפוליטיקה משלהן, ולראשונה גם שיפוט.¹⁴⁴

143 הפמיניזם נוסח פוחצ'בסקי, על הנועזות והחתרנות שבו, היה בראש וראשונה פמיניזם ציוני. שהיה במרכז החשיבה הפמיניסטית הפוליטית שלה נתפסה האישה לא רק כיצור אינדיבידואלי, אלא גם כפונקציה חברתית לאומית. מכאן הרציונל המוביל במדיניות הגישור שלה, שלא בא לפרק את המשפחה היהודית-הדתית או להציע אלטרנטיבות של 'משפחה חדשה', אלא ביקש להתוות דרך למשפחה הארץ ישראלית המתגבשת; משפחה האמורה להגדיר את עצמה על תפיסת עולם שיוויונית, וממילא לייצר בה מערכות יחסים חפזות מכל היררכיה מגדרית. מאידך, כל הקורא בסיפוריה ובמאמריה לומד לדעת, כי פוחצ'בסקי אינה יוצאת לערער על תפקידיה המסורתיים של האישה כעקרת בית וכאם, כפי שתבעו בשעתן פועלות העלייה השנייה או חלוצות העלייה השלישית (ראו דבורה ברנשטיין, אישה בארץ ישראל, 1987).

144 פוחצ'בסקי העמידה דור של נשים מתנדבות (מגשרות וטוענות) בלשכה המשפטית בראשון לציון ובלשכות נוספות בארץ, וכלי השיפוט הנשי (שלה ושל האחרות) הפכו למסורת בארגוני הנשים בתקופת היישוב. ראו גם יפה ברלוביץ, 'על צומתי מפגשים בין נשים בראשית היישוב (1878-1918): עיון בכתביהן של ראשונות', מגדר בישראל, עיונים בתקומת ישראל, המרכז למורשת בן-גוריון, קריית שדה בוקר (בעריכה).

